MAGYAR

PROTESTANS EGYHÁZI ÉS ISKOLAI

FIGYELMEZŐ.

NYÓLCADIK ÉVFOLYAM.

XI. és XII-dik füzet. 1877. November és December.

I.

Javaslat a zsinati elökészületek tárgyában.

Midön a tiszántuli ref. egyházkerületnek országos zsinat s azt elökészitö konvent tartásáról szóló inditványát, a többi testvér ref. egyházkerületek elfogadták, az egyházi hatóságok s gyülések sőt nagy részben az irodalom mezején is, darab ideig valami sajátságos és jellemző hallgatásba merült az ügy. Valóban, ha elgondolja az ember, hogy ez előtt négy évvel, az akkor szóban forgott határozatképes konvent ügyében, nemcsak az egyházi de tekintélyes politikai lapok mezején is, mily élénk eszmecsere támadt, — most, a zsinat ügye feletti hallgatás, épen nem tünhetett fel valami örvendetes jelenségképen. Nem vagyunk ugyan azon véleményben, hogy egyházunk életében csak az vólna a nagy vész és valódi fájdalom, amelyet minél sürübb harsány kiáltások hirdetnek, s csak azt lehetne ezerek által óhajtott valóban szükséges reformnak tartani, amelyért dobszó mellett, minél több hirlapi cikkek licitálnak: mindazonáltal, lehetetlen vólt meg

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

nem ütköznünk afelett, hogy különösen a mi egyházmegyéink azon vezérférfiai, akik azt eszközölték, hogy az egyházkerületi gyűléshez beadott némelyik iratban oly különös vehementziával sürgettetett, sőt mintegy követeltetett a zsinat, — most, midőn annak óhajtása, általánosan ki lőn mondva, s az óhajtás megvalósulását komoly tanulmányozással s irodalmi munkálkodással kellett vólna elömozditani, ama vezérférfiak, mondom, a legujabb időkig oly némán vesztegeltek! Távol van tőlem minden egyéni célzás, s csak azt akartam kifejezni, hogy ha az egyházmegyei gyűlések, mint ilyenek, nem mozdithatják is elő irodalmi téren valamely ügynek diadalát, annálinkább teendőjök vólna ez, egyes kitünő férfiaknak; mert a hallgatás igen sokszor nem a diadalt, hanem a bukást mozditja elő. Innen van hogy már-már kezdék némelyek, a kárörömnek bizonyos nemével zengedezni, a szeréntök halva született zsinattartási inditvány s az egész ügy felett, a bus requiem-et.

Végre felhangzott az ébresztő s munkára hívó szózat s idősb Báró Vay Miklós ő nagyméltóságának, mint legidősebb főgondnoknak s ennélfogva gyakorlat szerént konventi elnöknek, folyó évi szeptember 22-dikéről kelt levelében, az illető szuperintendensek utján, felhivattak az egyházkerületek konventi képviselői, hogy november 14-dikén délután öt órakor, Budapesten, a ref. egyházi gyűlésteremben a konventi rendes üléseket megelőző előleges értekezletre jelenjenek meg. E felhivás, velünk tiszántuliakkal október 8-dikáról közöltetvén, arra is felszólittattunk, hogy november 11-dikén már elinduljunk, hogy a következő egypár napon, mi tiszántuliak előleges külön tanácskozmányokat tarthassunk. Ez meg is történt.

Azonban önként érthető, hogy miként magába a zsinatba, ugy az épen kitűzött konventbe is, felette bajos dolog lenne és lett vólna bemenni bizonyos alapdolgozat, vagy formulázott inditvány nélkül. Elindulásunk előtt csak néhány nappal s némi meglepetéssel értesültem a felöl, hogy legalább a debreceniek tudomása szerént, a tiszántuli képviselők ré-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

széről, emlitett minöségü és rendeltetésü dolgozat senki által nem készittetett. Illetékes helyről felszólittatván, valami efélének készitésére, a hivatalos teendőimtől fenmaradt kevés idő alatt el is készitém a mindjárt közlendő dolgozatot, ugy ahogy lehetett, s elhatároztam magamban, hogy azt, saját tiszántuli elöleges értekezletünkön is, csupán azon esetben terjesztem elő, ha hasonló dolgozat, egyetlenegy társunk részéről sem nyujtatik be. Az eset csakugyan beállott s e dolgozat a mi elöleges tanácskozmányunkhoz beadatott, ott ismételve felolvastatott, gyökeresen megvizsgáltatott s némi csekély kihagyással és módositással egyhangulag elfogadtatott, s mindnyájunk által aláiratván, a tiszántuli képviselök nevében, a konventhez beterjesztetett, ott is felolvastatott s általános tárgyalás alapjául szinte egyhangulag elfogadtatott.

Én itt most, némi történelmi érdekből, a tiszántuli társaimhoz általam beterjesztett eredeti szöveget közlöm, jelezni fogom azonban, azon módositásokat is, amelyek e szövegen, mindjárt kerületünk értekezletén tétettek.

Főtiszteletü és Nagyméltóságu Konvent!

A mi tiszántuli reformált egyházkerületünknek országos vagy nemzeti zsinat tartására vonatkozó s folyó 1877-dik évi aprilisi közgyülésében létrejött inditványát, a többi testvér reformált egyházkerületek közgyülései, minden ellentmondás és kifogás nélkül végzésileg elfogadván, hihetőnek tartjuk, hogy e jelen konventre, amelynek fő sőt egyedüli tárgya, ama végzések szerént is, nem más, mint a zsinati előkészületek meginditása, ez ügyben több oldalról nyujtatnak most ide bé, tüzetes előterjesztések, illetőleg inditványok: mindazonáltal bátrak vagyunk mi is előadni röviden, igénytelen nézeteinket, hogy ha a szükség ugy kivánná, legalább egyszerüen tudomásul szolgálhassanak azok.

Az inditványozott zsinat főteendője első sorban nem más, mint a törvényhozás, mégpedig oly törvények alkotása, amelyek, legalább a főbb vonásokban, egyetemesen kötelezőleg megállapitsák valahára egyházunk or-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

országos szervezetét, a presbyteriumoktól kezdve, fel egészen a nemzeti zsinatig; továbbá oly törvények alkotása, amelyek amint a királyi szentesitést megnyerik, mind a komjatii és Geleji Katonaféle kánonokat, mind az 1821—22-dik évi, különleges királyi szentesitést nyert konventi végzéseket, vagyis általában, minden eddigi országos kánonokat s ily kánon erejével biró statutumokat, mindenestől és végképen hatályon kivül helyezzenek. [1])

Ugy véljük, nem szükség bőven indokolnunk, hogy miért tartjuk az inditványozott zsinat törvényhozási működését ily tárgyunak és ily mérvünek. Hiszen közönségesen tudva van, hogy már csaknem egy teljes évszázad ólta, nemcsak igenszámos egyes hitfeleink nyilvános irodalmi téren, de presbyteriumaink, egyházmegyéink, egyházkerületeink s egyetemes értekezleteink is, majdnem évről évre, ünnepélyesen, végzésileg, s legfelsőbb helyre intézett igen számos feliratokban is, rendszerént a fájdalomnak bizonyos nemével kimondották azt, hogy egyházunknak organikus országos egységre s az ezt célszerűen és szilárdul megállapitandó törvényhozó nemzeti zsinatra égető szüksége van. Az organikus egységnek törvényhozás utján való létrehozására, ami meggyőződésünk szerént is e mi korunkban is, folyvást szükség van, nemcsak általában az erők és érdekek célszerű egyesitésének elvénél fogva, — s nemcsak azért mert valóban jöttek s ezentul is jöhetnek létre az idők folyamán oly egyetemes értékü közügyeink, amelyekben időpazarlás nélkül s minden tekintetben kellő sikerrel, csak országos egyházi hatóság intézkedhetik; hanem azért is kiáltó szükség van még, az ily hatóságra, mert fájdalom! naponként tapasztaljuk, hogy a nálunk folyvást uralkodó római kathólika egyház klérusa, a legerősebb egységes szervezettel, lankadatlan következetességgel és

[1]) Ide oly értelmü rövid záradék csatoltatott, hogy a törvényes szerződéssel, vagy itélettel biztositott jogviszonyok sértetlenül maradjanak. Ez által a debreceni és más lehető egyháznak s főiskolának az egyházkerülethez stb. való pozitiv jogviszonyai szándékoltattak biztositatni.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

teljes öszhangzattal működik a maga saját érdekében, amely igen sokszor épen ellenkező a mi egyházunk legszentebb törvényes érdekeivel; — sőt nem lehet mindezek mellett eltitkolnunk azt sem, hogy vallásunk, egyházunk és iskoláink törvényes jogai és legszentebb érdekei ügyében, még hazánk alkotmányos kormánya részéről is gyakran találkozunk kellemetlen félreértésekkel sőt egyenes összeütközésekkel is. — Ezen s több eféle okoknál fogva s ily viszonyok között, lelkünkből óhajtjuk mi is, hogy a legközelebbi zsinat törvényhozása, állapitsa meg azon organikus egységet, amely az alsóbb egyházi hatóságok kellő autonómiájának sérelme s a merev centralizatzió ösmeretes veszélyei nélkül védelmezhesse, vezérelhesse és boldogithassa egyházunkat.

Az emlitett kánonokra nézve, már régen eljött az utulsó óra, amelyben azokat mindenestől hatályon kivül s a történelmi tisztes emlékek tárába kellett vólna helyezni; mert hiszen, számtalanszor elmondatott már, hogy azok tárgyaikra, alapelveikre, szellemökre s egész mivóltukra nézve csaknem teljes mértékben elavultak s miután rajtok az egyházkerületi végzések s legfelsőbb rendeletek által temérdek változtatás tétetett, legnagyobb részök már évtizedek ólta tényleg nincs életben. Most már tehát, miután egyházunk zsinati törvényhozása megindul, a régi kánonokat, a belölök még fenálló néhány pontért, mint törvénykönyveket folyvást életben hagyni, valóban igen visszás s a jó renddel meröben ellenkező dolog lenne.

Minthogy azonban kánonaink és kánonértékü statutumaink nemcsak egyházszervezeti törvényeket tartalmaznak, amelyeket a létrejövendő ily tárgyu egyházi törvénykönyv meröben hatályon kivül fog helyezni, hanem tartalmaznak még, fegyelmi és házassági ügyi törvényeket is, amelyeket ma már az egyházszervezeti törvényekhez csatolni, vagy azok közzé imide amoda beszöni nem szoktak, és okszerüen nem is lehet: látni való, hogy e tekintetben is, halaszthatatlan törvényhozási intézkedés szüksége forog fen.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

A fegyelmen most, nem az általában ugynevezett egyházi fegyelmet értjük, amelyet az egyházi hatóságok s különösen a presbyteriumok szoktak néhol kisebb nagyobb mértékben gyakorolni az egyes gyülekezeti tagok felett, hanem azt a fegyelmet, amelyet az egyház felsőbb hatóságai, különösen a lelkészek, tanitók s tanárok s más ily egyházi tisztviselők oly hivatali mulasztásai, hanyagsága, kihágásai s vétségei ügyében szoktak gyakorolni, amelyek a polgári büntető törvények fegyelme alá nem esnek, mert azt emlitenünk sem kell, hogy a protestáns egyház elvei szerént, az országos büntető törvények hatálya alól semmiféle egyházi tisztviselő kivétetve nem lehet. Az egyházi tisztviselőkre vonatkozó fegyelmi törvényeket, amelyek minden nagy terjedelmesség nélkül is elérhetik céljokat, véleményünk szerént a legközelebbi zsinatnak elmulhatatlanul létre kell hozni, s a királyi Felség által szentesittetni; mert ily fegyelmi törvények nélkül, rendezett egyházi társadalom egy óráig sem állhat fen, s az ilyenekbe való betekinthetés jogát is az államhatalomtól el nem vitathatjuk, anyivalinkább mert miként a multban vólt, ugy a jövöben is lehet, gyakori eset reá, hogy az egyházi törvényszékek ítéleteivel elégedetlen fél, a Felségnek kétségbevonhatatlan legfőbb felügyelői hatalmához folyamodik; ilyen esetekben már, az első és fő kérdés mindenesetre az, ha vajjon megtartattak-e az egyházi törvényhozás által aütonomice alkotott s a Felség által szentesitett egyházi törvények és szabályok?.

A mi a rendkivüli fontosságu házassági ügyeket illeti: most már sokkal nagyobb nyomatékkal, mint ezelőtt épen tiz évvel tartott egyetemes értekezletünkön tevők, határozottan nyilvánitjuk, hogy a polgári házasságnak, még pedig nem a fakultativ, hanem az egyetemesen [2]) kötelező polgári házasságnak, s a polgári anyakönyveknek nemcsak a házassági, hanem a születési és halálozási esetekre vonatkozólag is, a törvényhozás általi minél-

[2]) E szó helyett ez tétetett: általánosan.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

előbbi életbe léptetését lelkünkből óhajtjuk, mert meg vagyunk győződve, hogy ezen intézmények nemcsak nem ellenkeznek, hanem teljesen öszhangzanak az evangyéliomi protestáns egyház s a valódi keresztyénség alapelveivel és érdekeivel s ha életbeléptésök kezdetben kevés időre némi félreértést, kellemetlenséget és zavart szülne is, de állandó üdvös hatásuk nem sokára mutatkozni fogna mind a házasfelek s különböző felekezetek kölcsönös békességére, mind a lelkipásztori hivatal valódi rendeltetésére és tekintélyére nézve. [3])

Mindezeket tüzetesen indokolni, nem tartjuk ezuttal helyén valónak, csak azt jegyezzük tehát meg, hogy addig is, mig a kötelező polgári házasságnak törvényes behozatala elkövetkeznék, mulhatatlanul kell egyházunknak valamit tenni, és pedig már a következő zsinaton avégre, hogy a régi kánonok, a házassági ügyekre vonatkozólag is, hatályon kivül tétethessenek s hogy a l é n y e g e s dolgokban, ezen ügyekre nézve is, mind az öt egyházkerületünkben egyező eljárás legyen. Igy például egynek és ugyanannak kellene lenni a házas felek esküformájának, a hirdetés és az esketés szabados vagy tiltott napjait megállapitó szabályoknak. stb. Ugy véljük, hogy az ily szabályok néhány pontban könnyen kifejezhetők lesznek, mert magától értetik, hogy a házassági ügyre vonatkozó országos törvények, a josephina constitutio, s más legfelsőbb rendeletek, mintszinte az erdélyi ref. egyházkerület házasságügyi sajátlagos állása is, mindaddig sértetlenül fentartandók, mig a hazai törvényhozás, (vagy az arra jogositott államhatóságok) másként nem intézkednek. Miután pedig ezen állami törvényekhez és szabályokhoz, a fentemlitett egyházi szabályok, csak mulékony értékü pótlékok gyanánt csatoltatnának, — ezeknek királyi szentesitését nem tartjuk elmulhatatlanul szükségesnek. —

---

[3]) Szinte képzelem, sőt bizonyosnak tartom, hogy e pont, amely a polgári házasságról s polgári anyakönyvekről szól, sok lelkésztársunknál visszatetszést szül. De kérem, halaszszák el itéletöket; tegyék az ügyet, különösen a külföldi protestans egyházi irodalom mezején, minél tüzetesebb tanulmány tárgyává, s meg vagyok győződve, hogy eme pont tartalmával, nem sokára teljes mértékben egyet fognak érteni.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

Visszagondolva már az egybeülendő zsinatnak általunk eddig elsorolt teendőire, — előttünk ugy látszik, hogy az elmulhatlanul szükséges rendszeres és tüzetesen indokolandó elömunkálatok elkészitése végett három külön bizottságot vagy küldöttséget kellene már most ezen konventből kinevezni, vagy választani. [4]) Nevezetesen:

Az első bizottság feladata lenne, véleményt adni a most következő zsinat helyéről, idejéről, tagjainak választási módjáról, számáról, a zsinattartás költségeinek honnan való fedezéséről, utazási és napi dijjakról, a zsinat mikénti megalakulásáról, egész szervezetéről s tanácskozási rendszabályairól s különösen az utóbbiakra vonatkozólag, egy rendszeresen formulázott javaslatot készitени.

A második bizottság feladata lesz, rendszeres egyházalkotmányi törvénytervet dolgozni ki.

A harmadik bizottság pedig fegyelmi törvényeket vagy szabályokat, — ide értve természetesen az egyházi perrendtartást is, — és házasságügyi pótszabályokat fogna készitени.

Ha netalán időnyerés érdekéből s a létrejöhető erős ellentétek kikerülése végett szükségesnek látszanék, hogy már most ezen konventből némi utasitások adassanak az emlitett bizottságoknak: akkor, az első bizottság számára, csekély nézetünk szerént következő alaptételeket lehetne kijelölni:

Az összeülendő zsinati tagok száma 150-nél több, száznál kevesebb ne legyen. Ilyenforma számot javall a budai zsinat s az 1848-dik évi egyetemes értekezlet példája és zsinati terve is. Az emlitett budai zsinat ugyanis, melyet a magyarországi négy ref. egyházkerület követei alkottak, költségkimélés tekintetéből, csak száz tagból állott; a zsinattartásról szóló budai kánonok szerint is 72-nél kevesebb

---

[4]) E pontba beszuratott, hogy végül még negyedik bizottságról is lesz szó; noha az eddig szó, eléggé indokolja, hogy miért van itt három emlitve.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

száznál több nem lehet a zsinati tagok száma. Az 1848-dik évi református értekezletet, amelyen Erdély feltünöleg kevés egyén által vólt képviselve, öszvesen 98 tag alkotta, nevezetesen tiszáninnenről 16, tiszántulról 33, dunántulról 22, dunamellékéről 18, Erdélyből 9. Ezen értekezletnek nagy sietséggel s minden indokolás nélkül létrejött terve szerint, 106 tag fogta vólna alkotni az 1849. augusztus 1-sö napjára kitüzött nemzeti zsinatot.

A tényleg fenálló törvényes viszonyokat, következő egyházi törvényhozásunk által is, minden lehető ponton kellö tiszteletben tartatni óhajtván, ugy véljük, hogy a szuperintendensek és fökurátorok, a következő zsinatnak is, minden választás nélkül tagjai lehetnek. A többi tagokat pedig, fele részben a lelkészek, más fele részben a világi férfiak közül, (egyházkerületenként, az egyes gyülekezetek presbyteriumai)[5]) választanák és pedig azon arány szerénti számban, amelyet a konventekre nézve az 1873-dik évi konvent javallott és amely szerént most is egybegyültünk. E szerént már a választott konventi tagok számát 3-al sokszorozva, következöleg lenne megállapitva a választandó zsinati tagok száma:

a dunamelléki egyházkerületből	18
a dunántuliból	18
a tiszáninneniből	18
a tiszántuliból	42
az erdélyiből	24
Öszvesen	120

azaz százhusz választott tag. Ezekhez járulván öt fökurátor és öt szuperintendens s mindegyik kerületből egy egy tanár, — (akit az illető kerületbeli közép és föiskolai tanárok

[5]) A zárjel közzé tett szavak kihagyattak, mert némelyek részéről némi aggodalom támadt a miatt, hogy az egyházmegyéknek mint ilyeneknek, a választásba való tényező befolyásuk felemlitve nincs. Feltétlen kizáratásuk én általam sem céloztatott. De viszont, azt hogy a presbytériumok kizárattassanak, egészen menthetetlen s veszélyes dolognak tartanám.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

magok választanának, —) [6] 135 tag fogná alkotni az összeülendő zsinatot.

A zsinati költségek fedezése végett, bizonyos mérsékelt adó alá vetendőknek véljük, nemcsak az egyes gyülekezeteket mint ilyeneket, hanem külön a lelkészeket, tanárokat, tanitókat és énekvezéreket is, (azon gyülekezet népességének aránya szerént, amelyben szolgálnak.) [7] Természetes, hogy vagyonasabb sőt általában minden hitfeleink és gyülekezeteink előtt, az önkéntes adakozás utja is rendszeresen nyitva tartatik.

Az első bizottság többi teendőire nézve, az utasitás adást mellőzhetőnek véljük, kivált miután a legfőbbre, t. i. a zsinat megalakulási és tanácskozási szabályzatára vonatkozólag, külföldről több oly, gyakorlat által is megpróbált példányok vehetők fel, amelyek nem kevéssé elömozdithatják legalább a célszerü tájékozódást.

Ugy látszik, hogy a második bizottság feladata lesz a legnagyobb és legnehezebb, már csak azért is, mert amint a külföld ujabbkori példái is mutatják, az egyházszervezés mezején, nem épen könyü a vészes tulzásokat elkerülni. Lehet pl. oly egyházalkotmányt hozni létre, amelyben a konzisztorialis és bürokrát elemek rideg uralma, elnyomva tart minden szabad szellemet s évtizedekre meggátolja, a lehető legszerényebb fejlődést is; de viszont, lehet olyan egyházalkotmány is, amelyben nincsen semmi állandó hivatal; nincs, némely legujabb vélemények szerént, még gyülekezeti lelkipásztorság sem, nincs hitközösség a vallás legfontosabb tárgyaira nézve sem; nincs aztán, rend, béke, sőt szabadság sem, mert egyik tisztujitás a másikat kergeti s az épen uralomra jutott, de a vallás valódi céljaival s az egyház és iskolák virágzásával minél kevesebbet gondoló egyesek és érdek-

---

[6] A zárjel közzé tett szavak, melyek a tanári képviselők kik általi választatásáról szólanak, kihagyattak.

[7] A zárjel között lévő szavak helyett az tétetett, hogy a lelkészek, stb. nem a népesség, hanem bizonyos megállapitandó osztályzat szerint fizessenek.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

szövetségek s az ezek által vezérlett tömegek, a zaklató zsarnokság, vagy a lomhaság tekintetében, elvégre még a legkonokabb konzisztoriál és bürokrát hatóságokkal is mérközhetnek. Lehet továbbá oly egyházalkotmány is, amely magának az egyháznak határozottan adva lévő eszméjét és mivóltát figyelembe sem véve, a legujabb politikai minták, vagy épen social-demokrat ábrándok szerént van öntve; de viszont lehet olyan is, amely a XVI-dik századi avult példányokat akarná, még a nem lényeges részletekben is, hüségesen reprodukálni.

Egyelőre, már csak az időnyerés érdekéből is elmulhatatlanul szükségesnek látszik, hogy az emlitett s más aféle tulzások eltávolittassanak, mert hogyha a valamelyikhez való ragaszkodás folytán, oly egyházalkotmányi terv jöne létre, amelyet a jövő konventnek vagy zsinatnak tekintélyes része, vagy épen többsége még tanácskozási alapul sem fogadhatna el: mullhatlanul előállana egy vagy két egészen uj egyházalkotmányi terv készitésének szüksége, ami ismét, nagyon sok idő és költségvesztegetést vonna maga után. Ennek eltávolitása érdekéből, nem lenne talán felesleges, a második bizottság számára, legalább néhány sorban, már e konventből némi utasitást adni. [8]) Kimondani pl. hogy a tervezendő alkotmány mérsékelt zsinat-presbyteri legyen, a nálunk eddig kifejlett s üdvösökül és szükségesekül elösmert elveknek és intézményeknek, mint pl. a minden fokozaton keresztülvonuló kettös elnökség-nek s a lelkészi és világi elem paritás-á-nak fentartásával s minél kevesebb tisztujitásokkal, mert a gyakori s egész néptömegeket hullámzásba hozó tisztujitásokat, sem az egyházi élet fogalmából és céljából következőknek, sem a béke, rend és szabadság biztositásának érdekéből szükségeseknek, miként nem tapasztaltuk, ugy nem is gondoljuk.

Elmulhatlanul szükség továbbá, mind most előre utasitá-

[8]) E pontocska ugy módosittatott, hogy az utasitás-adásnak egyenesen szükséges vólta, határozottan kifejeztetett.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

sul, mind később magában a törvényben kimondani, hogy az uj egyházszervezet által, egyházunk és iskoláink hitvallási és államjogi pozitiv alapjai, illetetlenül hagyatnak.

A hitvallási alapra nézve, rendszerint kimondják ezt, és pedig mindjárt a legelső cikkek egyikében, a legujabb idők legtekintélyesebb külföldi protestans egyházszervezeti törvényei is. Igy pl. a poroszországi hat régibb tartomány egészen szabadelvü protestáns egyházalkotmányának, épen a közzsinatra vonatkozó s mult évi január 20-dikán szentesitett törvényeiben mindjárt a legelső pontban kimondatik, miszerént: „a hitvallási alap és az unio, ezen alkotmányi törvények által nem érintetnek;“ szintigy a rajnatartományi és wesztfáliai igentekintélyes egyházszervezeti törvények első pontjában is, nyilván kimondatik, hogy „a hitvallások folyvást érvényben vannak“. stb. stb. De ki is kell ezt mondani általában, minden szerves egyházalkotmányi törvénykönyvben, mert az egyházalkotmányát rendezni és megállapitani nem lehet, az egyház mivóltának, tiszta és szabatos felfogása nélkül; az egyház mivoltának vagy fogalmának pedig egyenesen lényegére tartozik bizonyos hitközösség, vagy közös hitvallási alap, és ezen létező közös hitvallási alapot, az egyes hivektől, vagy gyülekezetektől elvenni s azokra valami más hitvallási alapot parancsolni, semmiféle zsinatnak nem áll, miként jogában ugy hatalmában sem. A hitvallási alap lehető módositásának nem az egyházszervezeti törvények alkotásánál, hanem a vallástani kézi könyvek, liturgiák és énekes könyvek átnézése és javitása alkalmával lehet némi helye: (azonban az egyes gyülekezeteknek, a módositott könyvek bevételére nézve, még itt is, határozott vétó-joguk van.) [9]) De, azért is ki kell ama tételt világosan mondani, mert az államhatalomnak, a nálunk fenálló alaptörvények szerént is, bármikor is ugyan, de különösen akkor, midőn valamely egyház alkotmányát szentesiteni akarja, jogában és érdekében áll

[9]) A zárjel közt álló néhány szó, a felmerülhető félreértések s visszaélések eltávoztatása végett kihagyatott.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

tudomást szerezni arról, hogy vajjon az az egyház, azon hitvallási alapon áll-e, amelyen annak számára a szabad vallásgyakorlat s a nyilvános korporátzio joga államjogilag biztositva van.

A mi sajátságos viszonyainknál fogva, nálunk azt is szükséges lesz már most nyilván kimondani, hogy az életbelépendő egyházalkotmányi törvények, egyházunk és iskoláink államjogi alapjait s viszonyait sem fogják érinteni; és ez nagyon természetes, mert a szervezkedés, vóltaképen belügy lévén, el lehet azt végezni ugy, hogy az államhoz s más felekezetekhez való jogviszony, semmi lényeges ponton nem érintetik. Általában pedig eleitől fogva nálunk is tudva vólt az, hogy az emlitett jogviszonyok ügyében, egyóldalulag s törvényt hozólag semmiféle zsinat nem intézkedhetik maga. De ha törvényt nem hozhat, felterjesztést mégis tehet ez ügyben a zsinat, mind a királyi Felséghez, mind az országgyűléshez s ezen felterjesztésnek minélelébbi megtételét a folyton felmerülő kellemetlenségek, aggályok és sérelmek nagyon is indokálják.

Ily okoknál és érdekeknél fogva nem látnók feleslegesnek, hogy ha már ezen konventből kineveztetnék egy negyedik bizottság, amelynek feladata lenne, egyházunk és iskoláink államjogi viszonyai ügyében, az emlitett előterjesztést elkésziteni, hogy az, a következő konvent s majd a zsinat által is elfogadtatván, az illető helyekre még a zsinat kebeléből felterjesztethessék. Ezen felterjesztés fogná tüzetesen tárgyalni az egyházi és iskolai autonomiának, a Felség legfőbb felügyeleti hatalmának, a polgári házasságnak, polgári anyakönyveknek s az állam általi kárpótoltatásnak és javadalmaztatásnak kérdését; az 1848-dik évi vallásügyi törvényekhez mikénti állásunkat, a más felekezetekhez való jogviszonynak még függőben lévő kérdéseit és más eféléket. A mindezekre való részletes kiterjeszkedés, részünkről ezuttal annálinkább nélkülözhetőnek látszik, mert az elsorolt kérdésekre vonatkozólag, miként több egyházkerület — ugy a tiszántuli részéről is terjesztetett már be az 1867-dik évi de-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

cemberi konventre egy véleményes javaslat, amelynek legnagyobb része ott el is fogadtatott.

A harmadik bizottság működésére vonatkozólag csak azt jegyezzük meg utólagosan, hogy az, kivált a fegyelmi ügyekre nézve, csak akkor kezdődhetik meg, midön a második bizottság munkálata már készen lesz.

Egyébiránt és általában, a bizottságok működésének módozatát és sorrendét, körülbelöl ök maguk állapithatják meg legcélszerűbben. Anyit azonban, mindenesetre óhajtanánk kimondatni most, hogy mindegyik bizottság mihelyest munkálatával készen lesz, azt tüstént nyomassa ki, a konvent minden tagjának küldje meg, s viszont ezek, saját észrevételeiket és javaslataikat kellöen formulázva, a bizottsági elnökhöz zár határidö alatt küldjék be stb. stb. Nem vélnök teljesen kizárandónak a javaslatok és tervezetek nyilvános irodalmi megvitatásának lehetöségét sem. [10])

Im ezekben állott a mi elöterjesztésünk, amelynek elsö vagyis általános része, minden kifogás nélkül, egyhangulag elfogadtatott. A részletek feletti tüzetes tanácskozásokba nem bocsátkoztak; azt azonban kimondotta a felszólalók többsége, hogy nem négy, hanem egy bizottságra van szükség s ez maga alkosson, aztán három vagy négy alosztályt. Én részemröl egy fö bizottságot azért nem terveztem, mert ilyennek magát a konventet tekintettem, s ugy gondoltam magamban, hogy a négy bizottságba az egész konvent minden tagjainak körülbelöl szét kell oszolniok. Nevezetesen az elsöben mintegy 5, a másodikban 20, a harmadikban 10, a negyedikben is 10 lett vólna a tagok száma, és igy a konvent tagjai, az öt fökurátoron kivül, mind be lettek vólna osztva a bizottságokba. Nem csak azért gondoltam pedig ezt igy, mert több szem többet

---

[10]) Ezen végsö pontocska ugy módosittatott, hogy az emlitett javaslatok és tervezetek nyilvános irodalmi megvitatása, necsak az, hogy ki ne zárattassék, de egyenesen eszközöltessék s e végre a dolgozatok, minél több példányban nyomattassanak ki, s minden nehézség nélkül kaphatók legyenek.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

lát, s mert a munka terhének megosztását célszerűnek véltem, hanem azért is, mert a bölcs törvényhozás egyik fő feltételének a létező állapotok s viszonyok minél alaposabb ösmeretét tartom s igy szükségesnek gondoltam, hogy különösen a főbb bizottságokban az ország különböző vidékei kellő számban legyenek képviselve. Mindezek mellett is, mindjárt az első napi tanácskozás folyamán, én magam is kijelentém, hogy mi, a dolog lényegét nem kötjük sem a bizottságok számához, sem ahoz, hogy elmulhatatlanul utasitások adassanak.

A mi törekvéseink lényegét nem ezen óldalról, hanem a Gróf Lónyai inditványa által fenyegette a vész. Ezen inditvány, a második napi tanácskozmányok kezdetén terjesztetett be formulázva s nem csak mi fogtuk, hanem más egyebek is fogták azt ugy fel, hogy annak végeredménye csak abban állana, hogy lenne ugyan zsinat, de ennek legfőbb söt tán egyedüli műve, csupáncsak a határozatképes konvent felállitása lenne. Ez ellen a mi egyházkerületünk részéről erélyes egypár felszóllalás történt és a Gróf szives is vólt inditványába, a zsinat tárgyai közzé, egyenesen betenni az egész egyházszervezet megállapitását is. Ez által eloszlatva lőnek az aggodalmak. Lehetett vólna még azon inditvány tartalmára stb. több más megjegyzéseket is tenni, de a mi kerületünk férfiai és több mások részéről, mint nem lényegesek, mellőztettek azok.

Véghetetlenül sajnálni lehet, hogy különösen erdélyi testvéreink részéről azon elszomoritó félreértéssel találkoztunk, mintha mi egyházunk mostani szervezetét teljesen romba dönteni s feldulni akarnók s akkor aztán a tabula rasa-n felépitni valami kártyavárat. Mi az egyházszervezetre nézve nem akarunk többet mint azt, amit már az 1791. XXVI. sarkalatos törvénycikk, egyházi törvényhozásunk sürgetős feladatául egyenesen kitűz, hogy t. i. az egyházi fokozatos hatóságok határozott rendben fenálljanak, s a coordinatio és a disciplina, közegyetértéssel megállapittassék valahára. Nem akartunk többet, mint amit eme törvénypont alapján a budai zsinat akart s azólta is oly számtalanszor, s oly élénken sürgettek hit-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

feleink. Ezen óhajtás vagy törekvés elérhető lenne, csekély véleményem szerént ugy is, hogy az erdélyi ref. egyház különleges szervezetének egy haja-szála sem érintetnék. Nem tartom ugyanis lehetetlennek, sőt részben külföldi pozitiv példákkal is igazolhatónak vélem azt, hogy a magyar ref. egyház országos szervezetének törvénykönyvébe, vétessék fel és igtattassék be az erdélyi szervezet külön, önállólag, a presbyteriumoktól a kerületi gyűlésekig, s csak az országos zsinatban s a zsinati kormányzó bizottságban hozatnék létre Erdélylyel a valódi organikus egység. Természetes, hogy annak nemcsak semmi nem áll ellent, sőt több lényeges érdek követeli azt, hogy a tiszai és dunai négy egyházkerület, legalább a főbb vonásokban valódi egységes szervezetet nyerjen. Ezt létre kell hozni, s az 1791. XXVI. sarkalatos törvénycikk nagyon világos, s mai napig érvényes rendelete szerént a királyi Felség által is forma szerént és ünnepélyesen szentesittetni minél elébb, még azon szomoru esetben is, ha az Erdélylyel való kapcsolat semmi ponton nem sikerülne. A királyi szentesités nálunk s ez időszerént még, saját legfontosabb érdekeinkből oly nélkülözhetetlen s anyira szükséges, hogy enélkül egész törvényhozási mnnkálkodásunk, minden határozatképes konventünk és más efélénk, elvégre is semmi egyéb, mint rostába való vizmerés lenne.

Mindezekről s talán más efélékről is későbben bővebben fogok szólni, ha a körülmények kivánják s engedik.

Most végre, csak azt jegyzem meg, és pedig öszinte örömmel, hogy legalább az én csekély de öszinte véleményem szerént, a legközelebbi konventre, mindnyájan, kik annak tagjai valánk, a legédesebb emlékezettel tekinthetünk vissza. Minden eltérések vagy épen ellenkezések mellett is, öszinte testvéri kimélet és bizalom uralkodott abban, s a közelebbi évek keserü pártviszályának árnyéka nem homályositá azt el. [11])

[11]) Meg kell emlitenem, hogy a theologiai álláspontok és irányzatok ügye, legalább az én jelenlétemben sem nyilvános, sem magános körben, soha csak egy percre is szóba nem jött. — Annak

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

Lelkemből óhajtom, hogy az országos zsinat, amelynek ügye immár nem csupán a tiszántuli egyházkerületnek, hanem magának az e célra megalakult országos konventnek kezében van, jöjjön öszve nemsokára, de kellő készülettel s végezze munkáját, bölcsen, erélyesen, hogy teljes mértékben beteljék e tekintetben is a költő jóslata:

Magnus ab integro saeclorum nascitur ordo.
Jam novaprogenies coelo demittitur alto.

Debrecen, 1877. Nov. 20.

Révész Imre.

II.

Apologétikai adalékok az összehasonlitó vallástudomány mezejéről.

I.

Tájékozó gondolatok.

Büszkén mint királynők tekintnek ma a tudományok a világ forgására, az erök munkájába, melyet fenséges országló székökből ök igazgatnak, alakitnak és kormányoznak. Tanitványaik mint hirnökök terjesztik dicséretöket s gyakran sokkal nagyobb mérvben tömjéneznek nékiek, mint a használatosság igényelné.

A testvérek e fényes körében meghúzva csendesen munkálódik az összehasonlitó nyelvészet, az avatlan szemének majdnem láthatlanul, s oly ércrögöket emel napfényre, melyek mérközhetnek a legértékesb ékkövekkel

---

felemlitését sem mellőzhetem, hogy a lapok tudósitásai a konvent tanácskozásainak folyamáról, rendkivül hiányosak; ami különben nem csuda, mert alig volt valami alkalmas helyecske a hirlapi tudósitók számára, s néha a tanácskozások folyama is szokatlanul összezavarodott. — A második napon 21 ember szólott, és pedig némelyik több izben, némelyik pedig nagyon terjedelmesen. Ezen beszédekből, vajmi keveset emlitnek a lapok. Némelyik azonban, emlit fel beszélőül oly egyént is, aki az egész konvent alatt egyetlen egy igét sem szólott. — Az én saját beszédeimen is nagyon sok igazitani és pótolni való lenne.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

melyeket e században az ember kutató lelke felfedezett. Az emberi elménck oly láttereket nyitott, melyek a meglepett szem előtt anyiban is nagyobbszerűn terjeszkednek szét, amenyiben inkább véletlenül találtattak, mint felfedeztettek.

A nyelvisme eredetileg csupán azon célt követte, hogy a népek közlekedését könnyitse s azok szellemi javait köztulajdonná tegye. A nyelvek egymás közti összehasonlitása visszavezeti a nyomozót az emberiség gyermekkorába, elvitázhatlanul felmutatván azt, hogy minden ó és új nyelvek egy egységes forrásból származtak. Ez eredmény értéke nagyszerű, miután döntő feleletet nyújt egy más kérdéshez is; mert a nyelvek szerves rokonságával az egész emberi nemzetség eredeti egysége is világosan fel van tüntetve, sőt nem csak a fajegység, de a népek eredeti hitazonossága, minden népek egykori vallásközössége bebizonyúl. De korunk a nyelvészet magaslatára emelkedett nyelvisme feladatának termékenységét még azon oldalról is illőn méltányolja, mely szerint célja a nyelv lényegébe hatolni s annak szellemét kipuhatolni, úgy a mint ez a szerkezetben, a szóbőségben, a mondatok alkotásában nyilvánul. Azon kifejezésekből melyekben valamely nép fogalmai és érzései alakot nyernek, ismerhető meg annak különleges képzelem- és kedély-iránya.

Az ó népek érzület és gondolkodásmódjának tanulmányozásánál, nyelvök sokkal biztosb kalaúzul használható, mint történeteik, melyek rendszerint csak darabosan, töredékekben jutottak reánk. A szó, a kifejezés szorosan a lélekhez és szívhez simul s hő kinyomata a lélek életének, mely a zord küléletben nem ritkán megdermed. A szó a lélek jellege, valamint a beszéd annak képe. Ezt szem előtt tartva, a kalandozás esélyeit elkerűlhetjük. Én hiszem, hogy ezen a tudomány által felmutatott biztos úton járva nem esett vólna oly vad tévedések örvényébe egy hazai lelkészünk, mint azt a „Prot. egyh. és isk. Lap"-nak ez év elején megjelent nehány számában szemlélhetjük. A minket, mint keresztyéneket s theológokat legközelebbről érdeklő s az ókornak lelkiekben kétségkivül kiváltságos népét, a hébereket nem rá-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

galmazta vólna, oly léha fitymálással, ha modern dühöngését a tudomány komoly józansága által ellenőrizteti. Nem szándékom ez alkalommal polemizálni; de minthogy szégyenpir ég arcomon annak gondolatára, hogy a tudományos világ ily nyilatkozatok alapján ítél egyházunk felett, meg nem állhatom, hogy nehány példával meg ne mutassam az útat, melyet ily kérdésekben a nyelvészet a theologusnak kijelölt.

A héberek kedélyéletének mélységeit megösmerhetjük nyelvök tiszta forrásából, melyből hő s eleven érzület buzog és lágy szóhabokban enyhén ömöl szivünkbe. Már köszöntésében is nyilatkozik Izráel fiának emelkedett bensősége. A szertelen alázatos, szolga indúlatu keleti ellenében a szabad hellén mértékteljes üdvözlete „Örülj!“ vagy „Jól légy;“ de a mint a kérkedő szofisztika rontó befolyása által a hellének öszhangzatos természete lazult s szétszakadt, bálványok aljasságába sülyedtek s porban csúsztak. A Cäsarok kormánya alatt Róma testét is megmarta kelet rákja s a barátságos Salve, Vale, semmitmondó kacskaringós hazugsággá vált. De Izráel választott népének a korhadó kelet közepette megadatott a köszöntés lelki elmélyedése; az egyedűl való, legmagasabb, láthatlan Istennel, mint minden létel eredeti forrásával, okfejével hoztak viszonyba minden körülményeket; a köszöntés parancs szava áldás kívánattá vált itten: Béke legyen veled s a te házaddal! A hellen öröm s a római erő vissza lönek vezetve ama lelki kapocsra, mely az embert az istenséggel összeköti.

S a héber, miként üdvözletével kilép a szolgailag leboruló kelet keretéből s nemes emberi méltósággal és megnyerő egyszerűséggel fordul embertársához: úgy általában felebarátival kölcsönös szerető elismerés viszonyában él, minden embert 'ach testvér, vagy reia társ, barát, néven szóllitván.

A nők egyenjoguságát, s a női nem iránti indulatok gyengédségét meglepő finoman tűnteti fel ezen nyelv, mely egyedűl, és pedig nemcsak a keleti nyelvek között, egyetlen, csakis némileg megkülömböztetett szóval jelöli a férfit és

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

nőt; 'îs a férfi, 'issa a nő, a férfiné, a férfiúval tökéletesen egyenjogu asszony. Már az egyházatyák (mint Kelemen, Eusebius stb.) ismerik a héber nyelv e sajátságát s elég bátrak ebből már azt is következtetni, hogy a héber az eredi ős nyelv. De mindenesetre láthatjuk ezekből a nyelvben működő eredeti tehetséget, az azt alkotó nemes szellemet. Szónyomozás egyéb nyelvekben is azonos gyökre vezetheti vissza a férfit és nőt jelölő szókat, de már az a körülmény, hogy e szók az eleven közlekedésben annyira elidegenedtek egymástól, hogy egyenlő eredetök immár alig ismerhető fel, mutatja hogy ama egyenlőség eszméje nem volt eléggé életüde, hogy a szokott szóban állandósult vólna, mig a Héber rendűletlen szívóssággal ragaszkodott hozzá.

Kiváló gyengédséget nyilvánit e nyelv az alábbrendelt asszonyi háznép állása jelzésében. A férfi alattvaló 'ebed szolgáló, dolgozó — de e szónak femininumát hiában keressük, a nő cseléd inkább „anyácska, dajka" 'ámá rokon e szókkal 'ēm anya és 'ômēn nevelő, vagy éppenséggel családtag sif'hâ része a mispâ'hâ-nak, a családnak — s e szóknak megint himnemök nincsen. Hol az asszony ily állást foglal el, ott szükségkép kell, hogy a házi életben is annak egyenjogusága elismertetett légyen. Az ágyas szolgáló nevét is idegen nyelvből vette a Héber: pileges e szó a pi előrag után ítélve Egyptomban jött létre, honnan a Görögökhez, pallax, s Rómába, pellex, vándorolt.

Az ilyen nyelv valóban ékesen szóló bizonyitvány azon nép érzülete s lelke felől, melynek szívéből eredt. Az élet minden egyes mozzanatát fényesen jellemző számos ily példát hozhatnánk még fel a Prot. Lap vádai visszaútasitásául, de ez feladatunk jelenleg nem lévén, csak annyit engedek meg magamnak, hogy egy pár e tárgygyal foglalkozó újabb művet ajánlva megemlitsek: Dr. Abel K. „über den Begriff der Liebe in einigen alten und neuen Sprachen" a Virchou és Holzendorf-féle füzetek közt a 158 és 159-dik.

Boegner Alfr. La Sainteté de Dieu dans l' ancien Testament stb. Strasbourg 1876 — és

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

Dr. Wendt H. H. Notiones Carnis et Spiritus — in Vetere Testamento stb. Gottingae 1877.

Az összehasonlító nyelvészet diadalútában a vallástudomány is vesz részt, sőt még inkább mondhatjuk, a nyelvészet csak úttörője, a nyelvészek csupán előharcosai a theológiának. Míg a nyelvészet az idő lomját el nem takaritá, a századok zárait fel nem törte, a theológia nem működheték; de holt kincs marad szerkezet, alak és szó ismérete ha át nem hatja az Istent kereső ember lelke, ha viszonyba nem hozatnak e nyomok a lélek nyilatkozatival, ha a lélek kutatása legméltóbb tárgyának, az örökkévaló kérdések, a vallás rejtélyének felderitésére nem fordittatnak. Mi a kézmívesnek a szerszám, az a theológnak a nyelvészet. A szerszám maga semmit nem hoz létre, egyedül a theolog kezében arat sikert a nyelvészet, — de e nélkül a theolog nem vallástudós. A vallásnak mibenlétét kell mindenek előtt tudnia; de a vallás a vallások által határoztatik meg, s ezeket forrásaikból egyedül a nyelvészet alapján tanulmányozhatjuk. S a keresztyén vallástudóst az apostól szava: πάντα δοκιμάζετε (I Thess. V. 21.) az összehasonlító útra készteti. Julian ugyan kijelentette a világnak: vicisti Galilaee, de minden egyes keresztyénnek kötelessége számot adhatni az ő szentséges hitéről, mennyivelinkább követelhetjük, hogy a keresztyén theolog öntudattal vallhassa a Krisztust, hogy ismérje a kincset, melynek ő birtokosa, hogy tudja először, mi adja meg hitének a vallásjelleget, azaz mennyiben azonos a keresztyén vallás minden más vallással, de tudja azután azt is, mi adja a ker. vallásnak, minden más vallást túlragyogó fényét, azaz miben különbözik a többiektől, — e consensust és dissensust felmutatja az összehasonlító vallástudomány, s a hitvédtan, ha ez alapon nem áll, várfalai ingadoznak s hiában hányja sáncait. Az első századok apologétái hitvédők voltak s eleget tettek ha a hitök ellen felhozott alaptalan rágalmakat cáfolgatták, mert a hit talaja a vallásos érzület nem támadtatott meg; ma a hit oszlopait, a vallás elemeit rohanják meg, az apologétának tehát első sor-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

ban vallás védőnek kell lenni, s csak ha ez alapot, a vallást, szilárdan megvetette, épitheti erre hitének templomát.

Ily összehasonlitó vallástudomány még nincsen; megkezdeményeztetett, de még a kevésbbé többé hiányos, bár gazdag számu előmunkálatok özönén keresztül nem hatolt.

Egyes nem keresztyén vallások s az ókor hitmaradványai, jellemök s történetöknél fogva nem kevés szorgalmas kutató s ügyesen tárgyaló kezekre találtak, — s e tudósok előadásából is mint közvetitett forrásból, bár a legnagyobb elővigyázattal, meríthetünk. Oly könyvek mint Schelling „a műtheológia bölcsészete“ és „a kijelentés bölcsészete,“ a Hegel által kiadott: „vallásbölcsészeti felolvasások“ Baur Ferd. Ker. „az ókor természeti vallásainak müthológiája és sümbolikája“ vagy Hume Dávid, korának kételyes szellemében irt „a vallások természetrajza“ (Natural History of Religion, London 1755.) elavultak. De még mindig eléggé használhatók Meiners, Creuzer, a Schlegelek, Preller, Nork, Eckermann, Feddersen, Stuhr, Wuttke, Waitz-Gerland. (Gerland fejezte be Waitz „Anthropologie der Naturvölker“ művét.) Scherr; Matter, Constant, Scholten s mások műveik.

Nagyobb horderejök s fontosságok van a special-munkáknak. Mohamed életét s az Izlámot kimeritőleg tárgyalták Döllinger, Möhler, Weil, Geiger, Nöldeke, Sprenger, Muir, Fleischer és Krehl. Az ékfeliratok Babülon és Ninivé emlékein az ó Médek és Assürok gondolatait közlik velünk, mióta tudósok mint Botta Pál Emil, Appert Gyula és Schrader Eberhard a betűzés kulcsát kezünkbe adták.

De Sacy a keletnek hírneves ismerője irta meg a Drúzok és Samaritánusok vallása történelmét. Az áfrikai műveltség ősfészkét új életre kelté a régészet egyik független ága az u. n. aegüptologia; nevek mint Champollion, Brugsch, Lepsius, Bunsen, Schwenk, Kremer, Roeth, Ebers, Jablonski, Wilkinson, Prichard, Mariette, Rosellini, Lenormant, Chabas, Maspero eléggé világosan mutatják, mily külömbféle nemzetek közül sorakoztak a munkások, Aegüptom vallásának kipuhatolása végett. Az ó germánok, a Teutonok, Dánok, Skan-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

dinávok hitregéit fejtegették Simrock, Mannhardt, Müller Vilmos, Müllenhoff, Mone, Magnussen, Munch, Keyser, Petersen, Köppen, Kuhn, s a Grimm testvérek. A bölcsész Wolf már 1723-ban irt „De Philosophia Sinensium morali“ S utána a jézsuiták Ricci Mátyás és Schall Ádám továbbá Gützlaff Károly, a francziák Prémare, Visdelon, Ganbil, az ángolok Morrison, Raffles, Callery, Ivan, Brine, az orosz Wassiljew, a németek Neumann, Plath, Käuffer eléggé részletesen ismerteték a „mennyei országot.“

Lehetetlen mindazoknak neveit felsorolni, kik szakadatlan szorgalommal búvárkodtak India nyelveiben s szent táraiban. A Hinduk vallásos életének fejlödését fokról fokra a Vedáktól kezdve a Brahm és Buddha idomzatokon keresztül a Dsainák és Szík-ekig, követte e század majdnem minden tudósa.

Már régen feltünt, hogy az ó és újkori külömböző pogány hitregék nem kevés mondái és alakjai, úgy egymással, mint különösen szembeötlöleg a szentirás egyes történeteivel s személyeivel tagadhatlan rokonságban vannak. Ez oly körülmény, mely a modern bölcsészetnek, miként kivált Hégel óta fejlödött, alkalmatlan volt; de ez a philosophia áldott természetü, a mit ki nem bonyolíthat, a mit fel nem foghat, azt nem létezönek tekinti, vagy pedig részben, mint az özön-víz mondánál, elég következetlenül, valódi tények hagyományának ismeri el; de külömben megmarad tétele mellett, hogy a vallások mindnyájan a népek lassanként fejlödő értelméből származnak, s ezért alapjában minden vallás, tehát a bibliai is, rege, müthos. De eltekintve attól, hogy ily rokonságok, hasonlatosságok oly népeknél találtatnak, melyek müvelödéstörténetileg lehetöleg külömbféle úton fejlödtek, mint pl. a régi görögök s a csendes tenger szigeteinek mai lakosai; és azt nem kutatva, hogy honnan van az, hogy ily nyomok vallásilag tökéletesen miveletlen népeknél mutatkoznak, mint pl. közép Áfrika szerecseneinél; csak azt kérdezzük: mit mondjunk, ha bebizonyúlna, hogy a külömbféle vallásoknak nemcsak történetes mellékalakjaik egyeznek egymással, hanem hogy

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

éppen benső lényeges magvok az, mely piros fonálként a népek vallásain keresztül szövődik, ha a vallásrendszereket fákhoz hasonlitjuk, a külömböző fáknak nemcsak itt ott egyes levelei egyeznének alakban s szinben, sőt ellenkezőleg, a látszólag külömbféle fák ugyanazon növényeknek bizonyulnának be, melyek egyedül a külömböző éghajlatok sajátságai befolyása alatt fejlödtek egymástól eltérőleg? Nemde, az ily bizonyiték az egész hégeli bölcseséget vallásrendszereinek hideg merev elméletével együtt, halomra döntené? S e bizonyitékot a tudomány kezünkbe adta.

A monotheismus ős eredeti voltát bizonyitgatják Grimm a Germánoknál, Lelevel a Szlávoknál, Welcker és Müller Ottfried a Görögöknél, Müller Miksa az Indusoknál, általában az árja népeknél Piêtet, Movers s különösen Renan a szémitáknál.*)

*) Én monotheismust emliték, de történelmi időket tartván szem előtt, e kifejezés helytelen s inkább nevezhetnők Schellinggel relativ monotheismusnak (Einl. in die Philos. d. Mythol. p. 133 s köv.) ha Müller Miksa szellemdús műszava: Henotheismus nem felelne meg tökéletesen a tényálladéknak. Polytheisticus rendszerek is tartalmaznak henotheisticus elemeket; ezt félreismerte s azért vezettetett félre nehány tudós az egyptusok által. Mózes legemelkedettebb tanát, a monotheizmust Egyptom-meséiben ismerik fel. Igy már Voltair és Schiller s utánok Twesten ki Roeth nyomait követve Jhoh t az egyptusi Joh-, vagy Jah-val ugyanegynek tartja. (Asiatische Culturvölker II. k. 576 s köv. l.) Ezt a tudomány csakhamar levegőben kapkodó álmodozásként elvetette. Egyptom irodalmi maradványaiból azonban kitűnik, hogy papjaik előtt ismeretes volt egy „numen semet ipsum nuncupans, anuk-pu-anuk = sum qui sum" azaz örökkévaló és változhatlan. (Lásd: Brugsch, Hieroglyph Gramm. §. 124) sőt Ebers (Durch Gosen zum Sinai 97 és 528. l.) tudja hogy ama főlény igy is neveztetik „qui est hodie, heri, cras," Józan gondolkodó ebből monotheizmust ki nem olvashat, mert „si varias multiplicesque superstitiones consideraveris, quibus vulgus Aegyptiorum et ipsi sacerdotes impliciti erant, perquam dubium est, utrum numen illud habitum sit unum exclusis diis aliis an tantummodo ceteris omnibus excelsius?" Ma Jhoh-t senki sem keresi többé a Nilus partjain. Mi magyarok azonban három század óta megszoktuk, hogy egyedül a németek asztaláról lehullott morzsákkal tartogassuk életünket. Nálunk még évtizedek multával fog visszhangzani az, mi határainkon túl már rég elhalt. Igy került a Nuk- punuk is az 1869-diki prot. tud. szemle lapjai közé directe Leydából küldve s fenhangon kiáltja, hogy a kijelentés Istene az 'Ehje 'aser 'Ehje csupán csak az ő fényének halovány képe. Nagy

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

Lasaulx s mások, de legalaposabban Lűken hordta össze bámulatos gyűjtő szorgalommal s kitűnően finom tapintatu lélekkel, mondhatni, minden ismert népek vallásadatait, s azokat egymással összehasonlítva, azoknak eredeti egységöket, meggyőzőleg, felmutatta. Lásd: Dr. Lűken Henrik: Die Traditionen des Menschengeschlechts, oder die Uroffenbarung Gottes unter den Heiden. Münster, 1869.

Mint igaz haladást örömmel üdvözöljük, hogy az újabb művelődés történészek e tényt kellő figyelembe vevén, kiinduló pontul teszik, hogy minden művelődésnek egységes forrása van, s e forrást buzgalommal keresik; de ők természetesen a mozaizmust hasonló fokra szállitják az ó Aegüptusok, Indusok s Perzsák hitregéivel, s egy isteni öskijelentés eszméje ellen teljes erővel szabódnak. (Braun Gyula: Studien und Skizzen aus den Ländern der alten Cultur. 1856. és Carriere M. Die Kunst im Zusammenhang der Culturentwicklung und die Ideale der Menscheit. 1863—1871.) De mi nyúgodtan szemlélhetjük ez ellenzést, mert minden kutatásuk végre is szükségképen dicsőitni fogja az igazságot, mely Isten igejében foglaltatik; mert a sokfelé szétágazó vallásrendszerek eredetének felkeresésében kell majd az iránt szilárd nézetet alkotniok, vajjon melyik vallásrendszerben találhatók legnagyobb számmal s legbövebben azon hittételek, vallásos regék s elbeszélések, melyek más rendszerekben is

---

Gusztáv azonban nem bánja ha az egyptomi csúszók-mászók között termett is Jhoh, tisztelhetjük s becsülhetjük mi őt azért.

No de 69-től 77-ig sokat tanultunk, azért a fennemlitett lelkész úr már bátran mondja; mit nekünk Mózes! Olyantól tanuljunk, ki maga semmi eredetit nem közölhet velünk, hanem „a monotheismust Egyptomban tanulta el és úgy ajánlotta a zsidóságnak."

Értekezésünk folyamatában lesz alkalmunk az Egyptusok vallásával, az eredeti hieroglyph és hieraticus szövegekből meritett adatok alapján, tüzetesen foglalkozhatni. Most mint tájékozó gondolatot, egyedül ezt jegyezzük meg. Az egyptomi vallás alapját az emanatio elve képzi. „Le commencement de l'inscription du temple de Neith à Saïs, s'explique, au point de vue cosmogonique, par le vaste panthéisme qui pénètre tout le système égyptien — — — — — — toute la nature avait fini par participer à la divinisation." (de Rougè, Revue arch. I-re série VIII. k. 59. l.) Joggal mondhatá Juvenál (sat. XV. v. 10.) „O sanctas gentes, quibus — nascuntur in hortis Numina!."

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

előfordulnak, s e szétszóródott de mégis hasonlatos mondák, mely rendszerben foglalhatók össze lelki tartalmok szerént, minden erőszakoskodás nélkül, egy ép tanegészszé? S ez sehol sem foganatosíttathatnék oly mértékben s oly üde szerkezettel, mint már megtörtént a biblia üdvtanban a világ teremtetésénél kezdve annak megváltatása s majdani megujulásáig. Az egész bibliai hittan töredékesen vagy összefüggésben, sokféleképen eltorzítva ugyan, de mégis könnyen megismerhetön, az eddig ismeretes népek vallás rendszereiből kiszemelhető. Ama minden vallások közös ősforrása legtisztábban maradt reánk a bibliában; de evvel éppen nem akarnák állítni, hogy maga a mozaizmus ezen forrás. E közös forrás amaz isteni öskijelentés, amint ez a szent írásban közöltetik; ez volt a mozaizmusnak, mint minden más vallásoknak alapzata: ez öskijelentés volt az ősvallás. Minélinkább eltértek az emberek Istentől, annál setétebb lön az isteni igazság, annál több pogány rege járult ama fátyol szövéséhez, mely végre Istent egészen eltakarta; Pál apostol meghatóan irja le e folyamatot: „Mert mikor az Istent megismerték volna, nem dicsöitették öt mint Istent, sem pedig néki hálákat nem adtak, hanem az ő okoskodásokban hijábavalókká lettek, és az ő balgatag szívök megsetétedett; és mikor magokat bölcseknek vallanák lenni, balgatagokká lettek; Mert a halhatatlan Istennek dicsöségét elváltoztatták a halandó embernek, madaraknak, négylábu állatoknak és mászóállatoknak kifaragott ábrázatjokra.“ Róm. I, 21—23. Ez a művelödés történelme Pál apostol szerint. Ha ezen apostoli alapon állva szemlét tartunk a vallások váltakozó csoportozatain, ez apostoli elvet véve kiindulási pontul igyekszünk áthatni a hitregék s nézetek rengetegén, gyüjtendő adataink önkényt apologetikai sarkkövekké válnak; s ez célunk, nehány kövel járulni egy létesülendő hiterösséghez, mely nemcsak védeni, de bizton megtartani is legyen képes az árnyékában óltalmat üdvöt s nyugodalmat keresöket.

A világ történelme nem más, mint az ember és Isten kö-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

zötti viszonynak történelme. A vallás, bár láthatatlan, mégis egyedűl való tényezője, inditó oka az ember cselekvéseinek, a népéletnek mozgató erője. Hol a vallás tesped, hanyatlik a nép, s hol virúl ott minden cselekvés a lélek bimbója s nem a testnek vad nyomata. Mi szemeinkkel látni akarunk, s azért kivülöttünk keressük mindenek okát, de egyedűl a láthatatlan, a lélek az mely teremt s ront, teremt ha Istennel közösségben vagyon, ront ha önerejéből épitni akar. Mint az egyes ember kedélye életének minden fontosabb pillanatában egy bizonyos megszentesülés után áhitoz, mely a földit a mennyeivel összeköti s a véges létet, mint Isten gondolatát, az örökké valónak kifejtegetödzését tünteti fel, úgy a népekben is új elvek csak akkor győzedelmesek, ha a vallás szülte azokat, ha az érettök hozandó áldozatok kedvesek Istennek, s az ö országát elömozdítják. Az emberiség történetének korszakai, forduló pontai, melyek mindannyi „idök teljességei" valának, bizonyítják ezt. Az emberek életének történelmei, lelkök nyilatkozatainak mozzanatai; a vallások tanulmányozásánál nem nélkülözhetjük a világtörténelmet, mert gyümölcseiből ítéljük meg a fát. S viszont a vallást fürkészve történelmi ismerettárunk bövül. De a bibliai apologétikának hasznosabb foglalkozása alig van, mint felmutatása annak, hogy a próphéták οὐχ ἑαυτοις, ἡμῖν δὲ διηκόνουν (I. Pét. 1, 12) bár hova tekintünk, bár merre tartunk a hajdan világában, romokra lépünk, hideg riasztó sírokat látunk, s minden köbe mélyen véste a történelem ónja: γεγραπται.

Induljunk el tehát, — de merre? A biblia legyen vezérünk! ö jelölje ki nekünk az öskor ama pontját, hova legelöször lépjünk. Kik egy Istenben hiszünk, a „hívök atyjának" gyermekei vagyunk; osztatlan érdekünket igényelheti. „Isten barátjának" bölcsője; az igaz hit kiinduló pontja Ábrahám szülőfölde: Mezopotámia. Ismerkedjünk meg véle.

Ninivé és Bábel — asszir és káld büszkeség koronái, a történelmi fejlödés ösfészkei, a hajdan hatalmának s müveltségének gócai: egyedűl rajtok nyúgodhatik meg ma szemünk, ha tárgyat keres lelkünk a rég lezajlott ezredek terén. Enyé-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

szet körülöttök, feledés leple borítá el leányaik neveit; az egész ó világból egyedül ök maradtak fenn, — de nem dicsfényökben. Magaslatok ök ugyan még ma is, de nem világhóditásra vezető riadó fúvatik ottan, — az idők zúgó szele hirdeti felettök, romjaik felett: Istennek beszéde igaz és az ö ítélete bizonyos.

Vannak igazságok, melyek minden léleknek tulajdona; másokat az isteni kijelentés örök forrásából, az írások-ból kell merítnünk: Ninivé és Bábel romjai közt földbe vájt igazságokat olvashatunk.

Betű szerint beteljesült Ninivén, mivel Nahum próféta az Úr nevében fenyegette: „Mit koholtok Isten ellen? megsemmisülést eszközlend ö. Kétszer nem ér nyomor téged, mert miként tövisek megsemmisíttetnek s az italok által részegültek: megemésztetnek ök, mint a száraz tarló véglegesen. Kebeledből jöve, ki gonoszt koholt az Úr ellen, ki ármányt határozott. Igy szól az Úr: erőteljesek bár s oly számosak, mégis lekaszáltatnak — s vége van.“ I, 9—12; és III, 19: „Sebed nem enyhül, csapásod halálos! Kik hallnak felöled, tapsolnak feletted: mert kit nem özönle el gonoszságod szüntelen?“

Előbb 789-ben Kr. e. romboltatott le a buja Szardanapál alatt a méd Arbakes s a bábeli Phul Balasu (a görög Belezys) által, s utóbb 606-ban, vagy 604-ben ugyanazon támadók, a Médusok, Kyaxares s a Babilonok, Nabopolassar, vagyis inkább ennek fia s helytartója Nabokodonossar (Nebu-Kudurussur. Nebu őrzi a koronát) vezénylete alatt úgy feldúlták Ninivét, hogy a hatalmas város műemlékeiből mindeddig egy csonka szobornál egyéb nem találtatott.

A próféta kérdése „kit nem özönle el gonoszságod szüntelen?“ megmagyarázza az ellenségek dühét. Az asszir királyok, győzelmi tudósításaikban, előszeretettel sorolják fel legborzasztóbb kegyetlenkedéseiket. Sohase felejtik el különösen annak közlését, hogy a fogoly királyokat megnyúzatták, s böröket a várfalakra akasztatták. Az asszirok iszonyú igája felkölté a médek és babilonok ez erőteljes népek bosszú-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

vágyát, s valószinűleg ezek se maradtak zsarnok elleneik adósai.

A győztesek feldúlták a várost, felgyújtották palotáit, lerontották templomait és Szennachérib fényes vára romok sivár halmaza lön. Annyira elpusztult, hogy balsorsáról egy egyszerű közleményt sem találunk az eddig ismeretes emlékekben; Berózus könyvét kivéve legkisebb nyomára sem akadunk az ókor remekíróinál, kiknek célzatai rég elveszett várost rejtetnek, melynek fekhelyét már csak gyanítni lehet. Herodot leírja a Tigrist, mint a melynek partján Ninivé állott, de magáról a városról mitsem tud. Csak két századdal eleste után volt, hogy romjai közt táborozott Xenophon tiz ezerjeinek élén történt híres visszavonulása alkalmával, de Ninivé nevét sem említi ő, „roppant elhagyott pusztaságnak" mondja csupán. Strábó csakúgy általában mondja, hogy Ninivé Asszíria, vagy mint ő nevezi Aturia kellő közepén feküdt. Nagy Sándor itt győzedelmeskedett a Perzsákon s mégis történészeinek egyike sem jegyzé fel a város nevét. (Lásd: L'ancien Orient stb. par L. Carre. Paris 1875. II. k. p. 439. s köv. és Biblical Cyclopaedia stb. by John Eadie London 1875. s. v. Niniveh.) Lucián, ki Kr. u. a második században virágzott és magának Ninivé tájának szülöttje volt, bizonyságot tesz arról, hogy Ninivé végképen elpusztult, s hogy nyoma sem látszik egyszeri létezésének. „Seul le peuple hébren, par la voix de ses prophètes," mondja Lenormant Ferenc „nous a transmis le souvenir de cette grande destruction" (Manuel d'histoire ancienne de l'orient 3-dik kiad. 1869. III. kt. 128. l.) és valamivel utóbb: „La malédiction des prophètes sac-complit à la lettre." S íme, az örökkévalóságot átölelni törekvő jelenkor Asszíria hatalmas fővárosa 24 százados sírjának megparancsolá, hogy vesse ki a felszinre halottait.

Mint Ninivének, Isten népe első ellenének, úgy a másodiknak és nagyobbnak is, annak, ki Izráelt, kinél az üdvígéretek letéteményezve voltak s kinek kebléből a megváltó származandott, a népek sorából kitörölte, s a szentélyt hol Isten népének közepette lakni akart, a templomot lerontotta,

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

rég megjósoltatott a próféták által borzasztó vége. Két századdal mielőtt bekövetkezett Babilon elfoglaltatása a perzsa Kyros által, már Ézsajás megirta volt: „Ime, feltámasztom ellenök a Médusokat, kik az ezüstöt nem becsülik s az aranyban nem gyönyörködnek; de íjaik ifjakat fognak lecsapni, a méh gyümölcsén nem könyörűlnek s nem nézik sajnálattal a kisdedeket. S ha volt Bábel királyságok dísze, Káld kevélység koronája — olyan most, mint Isten pusztitotta Sodoma és Gomora. Örökké laktalan leszen, s nép nélkül nemzedékekig; sátort nem üt az arabs ott, és nem terelnek arra pásztorok. Hanem vadak telepje lész s baglyokkal telnek házai, a struc tanyáz s szökel az erdő bakja ott. Sakál üvölt kastélyiban, s a kéjlakokban vad ebek.“ XIII, 17 s kövk.

Káld hagyományok szerint Bábel már a vízözön előtt létezett; majdnem hasonló öskort tulajdonítnak neki a héber adatok is, melyek a Nóé után való harmadik nemzedék alatt, mint Nimród államainak fővárosát említik (Gen. X, 1—10;) Az Euphrates mindkét partján, gazdagon termő tájak közepett elterülvén már korán roppant számu népek lakóhelyéül szolgált. Herodot, ki az 5-dik században Kr. e. meglátogatta azon szándékból, hogy Babilónia történelmét megirja (történelme I. k. 184. fej említi asszir történelmét [ἄλλοι ἐγένοντο βασιλέες, τῶν ἐν τόισι Ἀσσυρίοισι λόγοισι μνήμην ποιήσομαι] de vagy nem valósítá tervét, vagy műve elveszett, mert reánk nem jött) ekkép irja le a várost: „nagy síkmezőben fekszik; négyszögü s minden oldala száz-húsz stádiumnyi hosszú, (= huszonkét és fél kilométer) s e szerint a város összkörnyűlete 480 stádium (22 mértföldnél több.) A babilonok városa oly nagy, s oly szép, mint az általunk ismert városok egyike sem. Vízzel teli, mély és igen széles árok veszi körül; ezt követi egy 50 királyi röf vastag (26 méter) és 200 röf (105 méter) magos kőfal. — — — Szükség pedig itt megmondanom, mi célra fordíttatott az árokból kihányt föld, és mimódon építtetett a fal. A mint az árkot ásták a téglát is készíték az árokból kihányt földből; s miután elegendő szám téglát vetettek, égették kemencékben. Azután (épitkezésnél) vakolatul

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

meleg szurkot használtak (τέγματι χρεώμενοι ἀσφάλτῳ θερμῇ) és 30—30 réteg tégla közé nádat fontak.*)

A fal tetején, mindkét szélen egy emeletes épületek (bizonyára őrházak πυργοι προμαχεῶνες) voltak egymással szemközt, s közöttök elég hely maradt egy négy lovas kocsi fordulása számára. Száz kapu volt a fal kerületében, egészen ércből készitve, valamint a kapufák s a küszöbök is. — — — — — Ily módon pedig van Bábel épitve; két nagy részre oszlik a város, melyek közt az Eufrates foly; ez Arméniából jön, széles, mély és sebes s így szakad a veres tengerbe; — — — — a város belseje 3—4 emeletes házakkal teli, egymást derékszögben metsző, vagy a folyammal párhuzamos hosszú utcák által elválasztva — — mindegyik utcának érc-kapuja van. — A körfal volt tehát Bábel fővédmüve; építettek azután még egy belső falat is, mely az elsőnél gyengébb épen nem volt, de keskenyebb." (Herodot l. I. cp. 178—181.)

S e város is valamint Ninivé elveszett, mert: „Szent (drága, kedves) vala Izráel az Urnak; terményének zsengéje; valakik felfalták bűnhödnek: nyomor érte öket, mond az Úr." Jer. I, 3. Igy jártak s így fognak járni Isten Izráelének, az egyháznak ellenségei is.

De Bábel nem dölt romba oly hirtelen, mint Ninive. 538-ban foglalta el Küros, de nem pusztítá el végkép. Herodot (III, 159.) szerént mindkét fal állva maradt; Flávius József (c. Apionem) egy Berosusból merített adata csak a belső körfal (neve: Ninivitti-Bel = Bel lakása) épségben maradtát állitja; a külsőt (Imgur-Bel, Oppert szerint = que Bel-Dogon le protège) Küros legalább részben lerontatta.

Söt nagy birodalma egyik fővárosának tette meg Küros Bábelt. Xenophon (Küropädia VIII, 6, 22.) szerint Susa tavaszi, Ekbatana Médiában nyári, Bábel pedig téli székhely

*) Jegyzet: „Diese Bauweise, die wohl die Ansammlung und Ableitung der Feuchtigkeit bezweckte, ist von Reisenden aus den Trümmern der assyrischen Bauwerke bestätigt; nur fanden sie die Rohrgeflechte schon zwischen je acht und noch weniger Ziegellagen." Stein, Herodotos. 3-dik kiad. Berlin 1870. I. köt. 1 füzet 198. l.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

volt. A Kambüses halála után kitört bonyodalmak alkalmából Bábel fellázadt s csak Zopüros ravaszsága szerezte vissza Dariusnak a várost; Darius erre nemcsak 3000 tekintélyes babilónit felkaróztatott, de Ninivitti- Belt is majdnem egészen lerontatta. Xerxes Bel arany szobrát rablá el s Arrian VII. 17, 2 Bel templomát is semmivé téteti vele. Nagy Sándornak is megtetszett a még nyomorúságában is pompás város, székhelyéül szemelte ki s már-már küldé ezrenként a munkásokat terveinek foganatosítása végett, midön Isten végzete, vállalatainak a halál által véget vetett. S ezóta romlásnak indult s végre eltemetkezett.

2500 éve immár hogy Ninivé s mintegy 2000, hogy Bábel elpusztult; „nagy pusztaság a nagy város" mondhatá Strábó már 60-ban Kr. e. Bábelről. Hatalmas birodalmak alapíttattak azóta ama tájakon, s el is vesztek a nélkül, hogy törődtek volna elpusztult elődeik életével s történetével, a nélkül hogy eszökbe jutott volna a körülöttök lévő romokból tanulságot vonni, az elöttök minden esetre ismeretes emlékek titkait leleplezni. E talányok megoldására szükséges erélyt még csak a nyúgoti, vagy jobban mondva, a keresztyén műveltség szülte. Oly talányok, melyek oldhatlanoknak látszottak, mert minden támpont hiányzott: ismerték azon különös irásjeleket, melyek mindannyian egyetlen elemből, az ékből (▼) képeztetvék, de jelentményét egyetlen jelnek sem tudták, söt azt sem tudták, mely nyelv foglaltatott velök írásba.

Az emberi lélek legnagyobb diadalát aratta az ékiratok megoldásával; — könnyü volt az egüptomi hieroglüffekkel elbánni, miután a rozettei kö megtaláltatott s megbízható kalauza lett a buvárnak; de az ékfeliratok titkait ellesték az éles elméjü tudósok.

Az ékfeliratok kimagyarázásának története mindenkire nézve ki tudományos müveltségre igényt tart, oly igen érdekes és fontos, hogy, úgy hiszem; jól teszem ha e helyt röviden elbeszélem, a következő források nyomán: Ménant J.: Éléments d'épigraphie Assyrienne stb. II. éd. Paris 1864. Oppert Jules: Expédition en Mésopotamie 1859. Paris 2-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

dik köt. 20 skv. ll. Scholz A.: Keilschrift-Urkunden Würzburg 1877 a 10-dik s köv. ll. lásd végre a Schrader átdolgozta s kiadta: Lehrbuch der histor. Krit. Einl. in d. A. T. von de Wette, 8 Ausg. 1869. pg. 83.

Nagyvárad 1877. október 19.

Venetianer Sándor.

Egyháztörténelmi tárca.

1.

Fodor János ref. lelkész önéletrajza, a mult század közepéről.

(Vége.)

Minthogy a hetes szám igen nevezetes a szent irásokban, örültem azon is, hogy ez a szent szám az én életemnek is folyamatjában sok dolgaimban feltaláltatott. 1. Prédikátor hét helyen voltam; Tisza Ladányon, Büdön, Sujtán, Téglásson, Monostor Pályiban, Tótiban és Kójon. Immár elvégeztetett Bécsben, hogy prédikátor többé ne lehessek. 2. E Predikátorságomig is 7 helyen laktam: Patakon, Debrecenben, Szentesen, Böszörményben, Hatházon, Eszláron és Csobajon. III. Fiaim és leányaim mindöszve kétszer heten voltak. II. A pestiskor Isten jó voltából heten maradánk életben, kik mindezideig azon Istennek irgalmasságából élünk, immár 14 esztendők alatt; ugy mint én és feleségem, János és Pál deák fiam; Leányaim pedig Ráchel, Éva és Rebekka, kiket Isten tartson meg és maradék nélkül ki ne vágjon. V. Az én atyám 70 esztendős korában halt meg, én is megelégedném annyival; melyre, ha Isten méltóztatna az én életem is lenne tizszer hét, avagy hétszer tiz esztendő.

Testemre nézve nem Jesau, hanem Jacob természetű voltam, kicsiny erejü, mindazáltal mikor egészségem volt, lassan lassan dolog tehető és győző; a melegnek inkább, mint a hidegnek szenvedője. Szemeimnek ereje ötven esztendős koromig tartott; azután oculárra szorultam; noha Istené a dicsőség, a nagy dolgoknak látásában nem vészem eszemben, hogy szemem világa megfogyatkozott volna. Gyaloglásra való erővel és tehetséggel megáldott volt Isten; hatvan s több esztendős koromban is elmehettem egy nap 4, 5 mértföldeket; nemcsak 2, 3 napok, vagy hetek alatt egymás után, hanem az egész földkerekséget is megmertem volna próbálni; csak a testemnek adhattam volna meg az övét kivált étszakánként, mert olyan természetem volt, hogy

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

akár mint elfáradtam nappal; de ha jó ágyon hálhattam az én Istenemnek irgalmasságábul minden elment erőm, helyére állott virradtig vagy reggelig. Uszásra való tehetséggel is megáldott volt Isten; talán egy egész óráig is eluszkálhattam volna a víz felett; a Dunának is neki mertem volna menni, ha az ellenség kergetett volna; melynek e volt természeti oka, hogy a tüdőm igen nagy volt; mely äerrel vagy széllel megtelvén, mint valami tömlő könnyű volt a testem a viz fölött; holott hátamra fordulván meg is tudtam nyugodni.

Elmémnek tehetségeire nézve. 1. Elég könyen tanuló elmém vala ifjuságomban; de vénségemben a tanulásnak sokszori félbenhagyása miatt megnehezedett az elmém; mind ifjuságomban s mind vénségemben pedig könyen elfelejtettem a mit egyszer megtanultam. 2. Természet szerint mintegy szomoru elméjű és indulatu ember voltam, de vagy a társalkodással vagy a külső és belső dolgok körül való foglalatossággal elűztem elmémről a melancholiát, a hivalkodást éppen gyűlöltem, olvasásban, írásban felette igen gyönyörködtem volna, ha Isten engedte volna; kire nézve kivált 45, 46 esztendeim után igen hajlandó voltam a baráti életre; ha feleségemhez és gyermekeimhez való kötelességeimtől szabad lett volna elbucsúzni. 3. A poesisnak, versírásnak, éneklésnek szereteti éppen belém volt nyomattatva; szerettem fujdogálni mind a szent énekeket, mind pedig a külső tisztességes históriákat, kivált a magamtól irottakat, jelesben akkor, mikor Isten valamely nevezetes jónak velem való közlésével szivemet megvidámitotta; mindannyiszor ugy vettem azt az én Istenemtűl, mint hozzám való szeretetinek s kegyelembeli jó akaratjának bizonyos jelét s tanubizonyságát; kin is azért örültem, énekeltem; mint javasolja Szt. Jacab apostol Cap. 5; Ellenben valamikor Isten látogatott; elijedtem, hogy az Isten gyűlől s haragszik reám; azért talán kellettinél fellyebb is buslakodtam, ugy mindazáltal, hogy kétségbe nem estem, hanem bőjtöléssel, könyörgéssel igyekeztem meggyőzni a kísértetet, mint Isten parancsolta.

Papoktól való minden szenvedéseimnek igaz okait megjegyzem: 1. Az igaz mondás. Vide sup. Kivált mikor megtudák, hogy őket hetedik ecclésia angyalinak mondom lenni. 2-dik. A canonoknak nem látása és nálam való nem létele éppen kóji prédikátorságomig. Egyéb canonokat soha az ideig nem láttam vala; hanem csak a felső-magyarországiakat; melyeket egytűl egygyig szent irásokkal megegyező drága igaz törvényeknek mondok lenni, csak effectusban s munkában vennék az A. sz. háznak igazgatói. De mit ér a harang, ha ütője nincsen? Hallottam ugyan, hogy ez alföldi Tiszán innen való magyarországi ecclésiáknak is vannak canoni de kezembe soha nem akadtak, azt is gondoltam, hogy azok semmit nem különböznek a felső-magyarországiaktól ellehetek nálok nélkűl; hiszen a közöttünk való szokásoknak gyermekségem-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

tűl fogva való szemlélésből rész szerint a szentirásoknak mindennapi vizsgálásábul tudom én az igazságot; az ecclésiai canonokat a szent irásokbul kellett venni stb. Ki hitte volna, hogy depositiót érdemlő cselekedet legyen. 1. Egy rosz embert sacramentumtól megfosztani? 2. Az esperesnek bűneit szemére hányni. 3. A drága szép tudományokat ámbár ujak és a közönséges értelemmel ellenkezők légyenek is, néhánykor mintegy múlóan megemliteni a tudósabbaknak kedvökért. Én ezekben estem meg a canonoknak nem tudása miatt. Vesztette volna el Isten, az ilyen canonokat, melyeknek majd megagyuk az árát, mi magyarországi reformátusok. Bezzeg nekünk csak a békességre vagyon gondunk, akár hol légyen az igazság; a 85. Zsoltár ellen: Békesség, igazság egymást mindig csókolják. — Oh bizony jobb az emberekkel holtig veszekedni: csak Istennel légyen békességünk.

A mostani papok idvességéről csak balul ítélek t. i. a nagyobb részről, valakik részesek az Esaistúl Cap. 58: és 59: Malachiástúl libro toto és szent Jánostul Apoc. 3: Feljegyeztetett vétkekben és istentelenségekben, kivált espereseinknek s assesorainknak idvességekről; vagy az, hogy Isten országát nem látják, vagy pedig a mi előttem bizonyosabb; minden bizonynyal purgatórium vagyon és leszen a más világon, ép ottan fognak meglakolni a jó papok az ő tisztekben való el nem járásáért. Alig láttam valakit közzülök; a ki tudná, és merné prédikálni a mostani anyaszentegyháznak bűneit, mellyeket Isten az emlitett helyeken szemünkre hány; hanem csak némely fennforgó s mindennapi cégéres bűnök ellen kiáltunk prédikátorságunknak egész idejében, azt is pedig többire csak a községnek bűnei ellen; de a főrendek avagy, a földes urak és birák bűnei ellen, igen kevesek vagyunk, a kik mernénk szóllani. Én ugyan Istenre mondom, sem Debrecenbe, sem pedig másutt egyet sem láttam ollyan predikátort, a ki az Esaiástúl, Malachiastúl és szt. Jánostul feljegyeztetett és mostani reformata a. sz. háznak szemére hányatott bűnöket merészelné hántorgatni; Isten bocsássa meg gondolatomat, ha ugy nincsen a dolog, de én bizony azt gondolom, hogy azokat a mi vétkeinket a mostani papok nem értik; a mint hogy Vittringa is in Esaiam, csak üti véti a dolgot, és csak valami kicsiny részét, bizony csak a gallérát látta azoknak a vétkeknek. Most hevertemben egyéb dolgom nem lévén, ide irom a magam idvességirűl való bizodolmamat is, avagy reménységemet; mely gondolatnak és kérdésnek mivoltában, igy vagyon állapottja lelkem ismeretinek. 1. Mióta a notárius hivatalt oda hagytam és az Úr Jézus gyalázatos szolgálatját magamra vállaltam, tökéletes hitem és reménységem volt, és vagyon idvességöm felől; melyet is emez két fundamentomon épitettem. Mert hiszem és tudom Luther és Calvinus által lett reformátiót Isten munkájának lenni; ugy hogy noha sokak mindezideig tudományunknak

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

és vallásunknak hibái; de kárhozatos tévelygés nincsen tudományunkban, mely a helvetica confessióban béfoglaltatik és Jézus Chrisztus által egyszersmind az apostolok által kiadatott, igaz idvezitő keresztyéni hithez, mind görög s mind római uraiméknál sokkal közelebb vagyunk; mely hitben is kivánok élni, halni. 2. Mert tökéletesen hiszem s tudom magamat ujjá született embernek lenni; azaz egy bűn sincsen, a melyet javallanék, hanem az elsőtől fogva az utolsóig mindeniket kivánom eltávoztatni. És az Istennek minden parancsolatit, az elsőtűl fogván, mind az utolsóig, helybenhagyom, szeretem és tehetségeim szerint teljesiteni akarom. Ha pedig vagy tudatlanságbúl, vagy tévelygésbűl, vagy pedig magam gondolatlanságábul, vagy hirtelen haragbúl vétkezem; akár elhagyásnak, akár pedig valódi cselekedetnek bűnével; mihelyt eszembe veszem, hogy vétkeztem, mindgyárt engesztelem az én Istenem haragját, bűnömön való siránkozással, könyörgésse! stb. Felebarátommal kész vagyok megbékélleni, csak esmérje meg bűnét s kövessen meg; ha igen nagy kárt tett, fizessen valamit, a tanitást, feddést, dorgálást másoktul felvészem. A szent irásokat szeretem, — állhatatosságom felül is bizonyos vagyok, ugy, hogy noha egész világi életem nem egyéb most, hanem purgatorium, próba és kiséret; mindazáltal elhitettem magammal, hogy nincsen olyan erő és teremtett állat, mely engemet vagy hithagyásra vigyen, vagy pedig az átkozott vétkeknek a szeretetire hajtson; és ottan fogva tartson. S ugyanazért lettem notáriusból prédikátorrá; mert a birákkal szüntelen társalogván, azoknak bűneitől, huza-vonástól s egyebektűl eliszonyodtam, lehetetlennek itélvén idvezülni az ilyen bűnökben élő embereknek, azért is gondolkoztam; jobb énnekem az ilyen törvényekkel élő emberek ellen kiáltani holtam napjaig, hogysem vélök egy pórászon futni.

Minekutána a mostani a. sz. háznak bűneinek s romlottságának vizsgálására adtam volna magamat, hogy Esaiás Malachiás és a titok látó Szt. János, a hetedik ecclésiának angyalit sőt a több igazgatóit s előljáróit a közönséges sokaságot is nemcsak világi, hanem más világi büntetéssel is avagy veszedelemmel fenyegetik, nékem pedig iszonyatos dolognak tetszik vala, hogy őket pokolra itéljem, igy kezde az elmém oda hajolni, hogy bizony talán igaz a római a. sz. háznak tudománya a purgatórium felől; holott mi is meglakolhatunk azokért a mi bűneinkért, a melyekbűl az életben soha meg nem tudánk térni, mivel hogy azokat bűnöknek sem tartjuk vala, sőt gyakorta igazságnak szine alatt cselekesszük vala, addig talámozám kólyi prédikátorságomnak útólyán Anno 1753, hogy egyszer épen nyugvék elmém a purgaturiumnak kitételén; annyi argumentumokat találván annak felállitására, hogy Pázmán a Kalaúzban felényit sem tudott felállitani. Lásd azokat az én munkámban. Immár az időtűl fogva az én lelkem is kétséges

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

mintegy; ha minden közben vetés nélkül mehetek-e e egyenesen a Chrisztushoz, avagy nem; mivelhogy énnekem is lehetnek titkos bűneim; azaz olyan cselekedeteim, melyeket bűnnek nem tartottam az életben; avagy olyan én általam megbántatott embereknek lelkei lehetnek Isten országában, a kik netalán panaszt vittek Isten eleibe én ellenem; sőt nyilván való bűneimnek büntetését is valjon betöltöttem és elviseltem ez életben, kétséges lehet előttem; éppen csak ez a gondolat vígasztal engem mindezek ellen, hogy énnekem az egész életem purgatoriumi szenvedés volt; a minthogy mindennap igy fohászkodom az egekre, hogy inkább az én egész életem légyen nyomoruságokkal telyes; csak Isten a más világon leendő szenvedésektül őrizzen meg; és a mennyországban ne talán ellenem fohászkoddó és bosszú-állást kérő lelkeknek jelentse meg, hogy ő felsége azokért a bűnökért immár engemet eléggé megostorozott és én azokért immár eléggé meglakoltam. Bezzeg nekem hasznomra vagyon a purgatorium felől való gyanakodás avagy hit, mely én bennem azt fogja ne talán cselekedni, hogy az én lelkem oda ne menjen s ne vitessék.

Hetedik és utolsó feltétel légyen az isteni gondviselésről, melyet mostan rabságomban megtapasztaltam 1. Alkalmatosság szerint való okát immár megirtam; mely is volt eretnekségeimnek egy darabjának tud. illik a Roëlismusnak először méltóságos Váradi püspök Uramnak, azután felséges királyné asszonyunknak kezében való jutása és akadása. Eszköz képen való oka, — ugy hiszem — Debreceni János volt, aki irásomat ide Váradra hozta, magának használni, nékem pedig ártani kivánván véllök. Vajha ugy járna ezen cselekedetivel, mint Judás, ki az Úr Jézust elárulván; ő felségének ugyan ártott vala kevés ideig, — magának pedig semmi hasznot nem tett. De az ilyen dolgokban és történetekben az az igazán bölcs ember, a ki a főoknak az Istennek akaratjára és feltett céljára vigyáz; melyet is szemlélhetünk keresztyéni catechesisunknak egyes kérdésében s feleletiben, mely is ekképen vagyon: Mit használ nekünk az Isten teremtésének és gondviselésének esmereti? Fel. Hogy ugymond — az ellenünk való dolgokat békével szenvedjük. Azért is akár azt gondoljuk, hogy Isten mint biró, büntet bennünket büneinkért, akár rabsággal akár egyéb kedvetlenséggel; akár pedig mint irgalmas atya s bölcs Isten próbál bennünket valamely kivánatos véggel — akarván bennünket megkoronázni és annak elérésére kaput nyitni és igy az igazságért szenvedünk; bizony mind kétképpen jól és igazán és bölcsen gondolkozunk; miképen gondolkozom én is mindennap az én rabságom felől és arra vigyázok, hogy Isten ellen ne vétkezzek és valami nagy gonoszra ki ne fakadjak; hanem tisztemet kövessem.

Ezek pedig az én tiszteim ez mostani rabságomban. 1. Hogy Is-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

ten ellen ne zugolódjam, hanem békességes tűrő legyek. 2. Jó reménységgel légyek dolgomnak jó kimenetele felől csak én Isten ellen ne vétkezzem. És igy 3. Hogy a jóban állhatatos legyek; hamis uton módon ne dolgozzam szabadulásomat, hanem könyörgjek, bőjtöljek ott, ahol illik, suplikáljak és reménykedjem.

Vannak ugyan okaim reá, hogy mostani rabságomban szomorkodjam és azt ugy tartsam mint Istennek büntető ostorát. 1. Mert ha az emberekre nézve ártatlan vagyok is, — sem áruló Judásom ellen, sem felperesem és biráim ellen soha nem vétettem; de Isten mindenkor talál bünt bennünk, mellyért efféle szomoruasággal látogathat bennünket. Igy gondolkozott Dávid az ő bujdosásában és üldöztetésében mindenkor, tud. ill. mikor az emberek gonoszságárul s ellene való kegyetlenségérűl gondolkozott, mindenkor igaznak vallotta magát; de valamikor Istenre forditotta gondolatit, mindannyiszor megvallotta bűneit és azoknak bocsánatját kérte Istentűl. Igy vagyok én is minden üldöztetésimben; mostani rabságomban is. 2. Mert csufoltattam az emberektűl; még a papoktól is, kik nem hogy segitenének, vigasztalnának, táplálnának, szabadulásomat dolgoznák; de azt mondgyák „Jól vagyon, ne irkáljak firkáljak s ne hányjam magamat mások felett" semmi jóval nincsenek hozzám. Egy ember nem találtatott közülök négy egész hólnapok alatt; a ki vagy nyelvével vagy levelével megintett volna tisztemre, hogy a hitemet ne hagyjam Otrokotsi és mások után ne menjek, — ihon nem bánják; ha régen pápistává lettem volna is egy csep gondjok sincs reám. 3. Menyi károkat vallottam otthon, hogy bujdosásban lévő cselédimet szegényeket nem segithettem semmiben. 4. Micsoda seb esett szivökön feleségemnek és gyermekeimnek? 5. Éppen 17 hetekig voltam rab és fogoly, mintha pokolban voltam volna az ördögök között, a gonosztevők közé számláltatván, tolvajok, gyilkosok, latrok, kurvák, rebellisek, káromkodók stb. közzé, sőt keservesen néztem, hogy azok ottan számosan szabadultak, én pedig mindannyiszor itt maradtam a fogságban. 6. Mert csoportonként szállott reám ebben az esztendőben a nyomoruság és Isten itéleti, melynek meggondolása ottan szivemet szorongatja és könyeimet szemeimből kifacsarja. 1-ső a rabság, 2-dik ecclésiától való megfosztás 3-dik a bujdosás, 4-dik marhácskáinknak dög által való elhullása, egy kanál tej nem marada házunkban. 5. Eladott borocskáinkban való megszomorittatás Nyiregyházán. 6. A sok adóságban való maradás. 7. Álmosdon való házunknak fel nem épithetése. Alig hagya Isten anyi tehetséget kezünk között, hogy nyomtatással egy kis kenyérnek való rozsot avagy búzát kereshetnénk magunknak. Oh szörnyü romlás, óh Isten haragja! Bizony itten azt diktálja mind az ördög s mind a mi tulajdon lelkünk esméreti, hogy az Isten megvetett és elhagyott bennünket. Anyivalinkább, mert nem tudom mit szül a

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

debreceni gyűlés, mely 3. Februáris bé fog állani. Másként tudom immár mit tart a bécsi replica. 1. Menjek ki Bihar vármegyéből. 2. Fosztassam meg a papságtul in perpetum. Oh mi Atyánk! Ne vigy minket a kisértetbe.

IV. Lássuk mindazáltal a vígasztalásnak okait is, ha vallyon nem erősebbek-é a szomoruság okainál? Telyeséggel ártatlan vagyok, — nemhogy rabságra és büntetésre; de még csak pirongatásra méltó dolgot sem cselekedtem. Kicsoda győzött meg engemet eretnekségről; a miket legjobban kárhoztatnak, hogy már uj tudományim közt, — az emberek, — Debrecenben tanitottak reá professoraink ifjuságunkban. — Ecclésiám nem vádolt, meglakoltam érettök még tóti prédikátorságomban. stb. Lássad oda fel mentségeimet. — Vajjon az igazakat avagy az igazságért szenvedőket elhagyja-e az Isten? Másokat 31 esztendők alatt tudtam vigasztalni, hát magamat halni bocsássam-é? Hogy valakit kurvának, boszorkánynak kiáltanak, csak azért kurva, boszorkány-é? Minden igaz törvényben Doce kivántatik, másként Calumnian s emenda lingvan marad a Diffamátor. Rab volt Szt. József; rabok voltanak szt. Péter, szt. Pál, rab volt maga az Ur Jézus. Tehát meglehet hogy az igazak s ártatlanok is rabságot szenvedjenek. Mikor a felséges királyné asszony, kezében akadott egy db. irásomért együgyű személyemet kivánta is attrahálni, nem parancsolta, hogy engemet fogjanak s úgy hozzanak Váradra a törvényszékre; hanem ugy parancsolta, hogy citáltassam. — Azt sem parancsolta, hogy a tekintetes vármegye executióba vegye a deliberatiot; hanem Bécsből várják a peremptória sententiát. Itten is Váradon, mikor a nemes vármegye házában számot adtam eretnekségeimről az uraknak ő nagyságoknak s ő kegyelmeknek semmi ellenem való kegyetlenségeket nem tapasztaltam; noha mindnyájan romanó-kathólicusok voltanak, a mi Uraink közül egy sem volt jelen a gyűlésen, kegyesen szólottak hozzám mindnyájan. És a mikor detentióba tétettem is, sem a tömlöcbe nem parancsolták, hogy vettessem, sem vasat nem vertek lábaimra; hanem szabadon voltam a felsőházban, a tömlöcöt őriző, hajdukkal együtt; s nem volt tilalmas a pitvarba, a konyhára kimenni, a ház körül sétálni, heverni, olvasgatni, irogatni, énekeldegélni. — Bizony én bennem is betelyesedtek mindeddig a szt. irásoknak közelebb, a bölcs Salamonnak vigasztalásai, mint a vizeknek folyása, ugy a királyoknak szíve az Ur kezében van, a hová akarja oda hajtja azt. A kinek utához jóva vagy, még ellenségét is jóakarójává teszed. Az első porkoláb keményen kezd vala bánni velem, nem akarván a belső házbúl magam múlatságára kibocsátani, mely is majd halál gyanánt esik vala rajtam; de Isten ettűl a gonosztúl is megszabadita; mert ide jövetelem után öt vagy hat napokkal mindgyárt meghala a porkoláb; a succesora pedig emberséges ember lévén, nem

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

bánt oly szorosan velem; hanem mindenütt a ház körül megengedte a szabados sétálgatást, semmi legkisebb gyalázattal, vagy szomorusággal nem illetett. A becsületes hajdúktól is semmi bosszút nem szenvedtem .... Eledelem, italom s táplálásom eránt éppen nem volt s nem lehetett Istenre semmi panaszom. Magamnak is ugyan volt vagy 4 forintom; alamizsnaképpen is Isten jóvoltából kaptam együnnen, másunnan vagy hét máriásokat; de mindenek felett csudálkozásra méltó Várad városának a rabok számára való mindennapi Sáfárkodása. Mindennap kimegyen egy kolduló rab kenyért koldulni a városban egy vagy két hajdúval együtt; ugy hozzák a sok dirib darab kenyereket, dirib darab szalonákat, tyúktojásokat, pénzt, pályinkát is néha. De ezenkivül is rendelt Isten tápláló dajkákat; küldik és hozzák naponként a nagy fazék ételeket, egész kenyereket, egyet, kettőt, hármat is, dézsa vagy fazék ugorkákat, dézsa tejet, rakás gyümölcsöt, gyertyát, gyertyára való pénzt, nincsen száma a sok jó akaratnak, s alamizsnának; melyből valamikor kivántam, az én porcióm is kijárt és kiadatott. Bezzeg megérdemli Várad városa, hogy mi szegény rabok valamig élünk nékie jót kívánjunk és érette Istent imádjunk. Meglágyitotta Isten szívét az én felperesemnek és főbiráimnak a felséges királyné asszonynak; ki a szoros igazságnak ténora szerint, mely azt kivánja, hogy az eretnekek, az országból a birodalomból kiűzessenek, nem kivánta személyemet országombúl kiküldeni, hanem csak Bihar vármegyéből. Második részét pedig büntetésemnek a mi illeti, hogy t. i. prédikátori tisztemtül fosztassam meg: nem tudom büntetésnek mondjam-é, vagy pedig régen kivánt és óhajtott isteni jó akaratnak; mert mivel, hogy prédikátorságomnak egész ideje alatt mind az ecclésiáktúl, de kivált a papoktúl való mindenkori szenvedéseimnek súlyossága miatt; mind pedig jól tudván, hogy az hetedik ecclésiának mi hatodik ecclésiának angyali és maradványi hijában papolunk; nincsen is ugy gondolom egy ecclésia Magyar-országban, mely az Isten beszédét elszenvedné, csak mondja meg a prédikátor az ecclésiának, a mit tartozik megmondani; — ezekre nézve mondom, az egész magyarországi a. sz. házat én mindenkor Ninivének tartottam; sőt Sodomának, magamat pedig Jónásnak vagy Lóthnak, mondottam is világosan gyakorta, hogy ha Isten elbocsátana a Miniszterium elől, kész volnék azt minden órában letenni és készebb volnék holtom napjáig kaszálni, kapálni, mint ezt a gyalázatos és a mi nézi az épületet, haszontalan szolgálatot viselni. Azért is erre a felséges Udvar sententiájára ezt mondhatom: Amen. Volenti non fit injuria. Másként a mi nézi az Ur Jézushoz és a kevés számu idvezülendő hivekhez való indulatomat és kötelességemet tudja Isten minemű hűséggel viseltem a szt. Miniszteriumot immár 31 esztendőknek elfolyások alatt. De hogy a Judásoknak, a papi fejedelmeknek, Pilátusnak község-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

nek háborgatásától immár megszabadulok, azon igen örülök, senki nem kiáltja többé: Feszitsd meg, feszitsd meg őtet .... Tudom, hogy a gyűlésen megfeszittetem. — De bezzeg bizony nevetném, ha én is kevés idő mulva az halálból feltámadnék ... Isten tudja mit végzett felőlem menyben; de valamig Isten a koporsóba nem fektet, azt mondom szt. Jóbbal, mindaddig ő benne bizom. Nevetném, ha álmaim betelyesednének. Ha Domokos Márton debreceni biró uram másod magával azon toronyba menne, melyből én immár lejöttem, azaz rám szorulna. Csider Pál fél lábomnak elvágattatásáért megadná az igéretben levő sok száz forintokat. Ha Isten be vinne abba a drága szép templomba, melybe egyedül magam járok vala. De én jóllehet ezeket a látásokat sem tarthatom kardénak, mindazáltal nem ott fondalám az én reménységemet, hanem a hazudni nem tudó Istennek beszédében, a sok száz igéretében, melyekben nemcsak szabadulással, hanem nemi nemű felmagasztással is biztatja Isten az igazakat, és az igazságért szenvedőket. Másként csak e gyalázatos árestomból való szabadulásomat is nagy isteni kegyelemnek tartom; mely Debrecen városában celebrálandó nemes vármegye gyűlésében reménylem, meglészen; mind ezen időben mint ezen tömlöcben sok ideig szenvedő Okányi prédikátor uramat is (Zágonyi Márton az ő kegyelme neve) minap megszabaditá, még pedig nevezetes bosszu-állással; Ujfaludi nevű nemes embert és Okányi földes urat, ki tiszteletes Zágonyi uramat megfogatta vala, az ő kegyelme fogságának ideje alatt e világból kivévén, mind feleségével egyetemben.

Az eredetiből közli: Hoffer Endre.

2.

Rádai Pál levele a tiszántuli ref. püspökhöz az egyházi sérelmek orvoslása ügyében.

Tisztelendő Püspök
Jóakaró Úr s lelki atyám!

Nem lehet kétségem, hogy amaz hires Religionaria Commissiónak, (mely ez mult esztendőkben, részszerint Pesten, részszerint Posonyban tartatottt) Actaira szivessen várt, de kedvetlenségünkre már kijött királyi Resolutiobeli punctumokat látta, olvasta és bánatos szivel értette Kgld, melyeknek orvoslására egyéb módunk nem lévén, az Felséges Isten és Király előtt leendő könyörgésnél, az elkezdett correspondentiámnak, (mellyel az Atyafiak által reám bizott hivatal szerint tartozom,) continuatiójára, kivántam tántorgó kezem Irásával Kgldet tudósitanom: Hogy az fenforgó közállapotunkról, hol privatim irásbeli, hol pedig olykor öszvekerült személybeli beszélgetés szerint való Opiniókat, és

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

Consideratiókat tévén, és egyben foglalván, végre azon nyugodtunk meg, hogy az emlitett Punctúmoknak publicatiója után, haszontalan lévén a N. Vármegyéken azok iránt valamit kezdeni, (a honnan az pörpatvarnál egyebet nem várhatni,) tanácsosabb mingyárt a kutfőre menni, és ottan egyszersmind orvoslást keresni, a mint is e tájon javallásom szerint e napokban kevés számmal a végre összegyűlvén, felvettük rendel azon publicalt Punctumokat, és azoknak tenorát vizsgálván, részszerint láttuk: hogy a melyek jókra valónknak láttatnának is lenni, már is bal itéletre vonattatnak, részszerint valamely modificatio és expediens temperamentum által az orvoslásra reménlhetők, részszerint pedig olyak, a melyek a lelki ismeretet egyenesen belől sértvén, amaz Cathegorica Resolutiót kivánják: Plus obediendum Deo, quam hominibus, etc. melyekre mindazok eránt a mi értelmünket jegyzésben tévén, tetszett az Atyafiaknak, hogy mivel legtanácsosabb az Felséges Udvarhoz recursust tenni, concinnáltatnék az beadandó Supplex Libellusra, egy Minutabeli Projectum vagyis Conceptus, mely communicaltatnék imitt s amott. Locis in debitis az Atyafiakkal ad revidendum, modificandum, et addendum, és igy circulálódván, rendeltetnék egy solemnis követség, a ki azt Publica Audientián Fels. kegyelmes Királyunknak benyujtaná, mely munkát magamra vállalván, mi formában vettem legyen rendben, imé Kglmednek is megküldöttem a végre, hogy másokkal is, (kikkel illik) communicálván bizvást, a mint jobnak itélik, corrigállyák, de kiváltképpen a Belső Rend részérül most van ideje, hogy az ötödik Punctumra nézve, valamely számmal concurrállyon Kglmetek, s tegyen rendelést a Tiszántul való Superintendentia statusárul, mely most részszerint Partiumbeli, részszerint magyarországi (ugy hivott) Ecclesiákbul álló lévén, én ugyan a tudva lehető okokra nézve javallanám, hogy két felé szakasztatnék, mindazáltal állyon Kglmetek jó tetszésén, csakhogy az emlitett Memorialeban a Kglmetek rendelése inseráltassék, hogy az által Felséges Urunk parancsolt intimatiójának a szükséges Informatióval tartozó engedelemmel eleget tehessüfink. Ezekre nézve nem lesz egyéb hátra, hanem hogy a külső Rendel egyet értvén Kglmetek, szorgalmatoskodgyék azon, hogy legalább minden két Vármegyébül rendeltessék Követnek egy Atyafi capax személy oly készülettel, hogy Bertalan nap tájban Bécsben jelen lehessen, holott is a többivel concurralván, communi sententia azt cselekedgyék, az mit, mint legalkalmatosbnak itélnek, kikrül oly Opinióval vagyok, hogy mi helyen az Instantiát beadják, azonnal eloszolhatnak, csupán csak kettőt hagyván ott magok közűl, a kik a dolgot sürgessék, és kimenetelét várják, de mivel mind ezekhez költség kivántatik, találja Kglmetek módját, hogy az felmenendőknek subsistentiájok lehessen, mert in extremis extreme agendum est. Az Memorialéban feltett s teendő Consideratiók ma-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

gukban megmutattyák a felvett jó célnak elmulhatatlanságát, méltán tarthatván, hogy jövendőre per silentium Consensussal ne vádoltassunk amaz Görög régi Proverbium szerint: Silentium Amyclas perdidit: A ki oka lesz adjon számot Istennek és a Posteritasnak, én á nógatásnál egyebet nem tehetek: Forditsa el ő Felsége rólunk a gonoszt, és szentelje meg munkáinkat. In reliquo Kglmed correspondentiáját elvárván, minden lelki s testi jóknak kivánájával maradok:

Kglmednek mindenkori kész szolgája s lelki fia

Ráday Pál.

(Eredetije a M. n. Muzeumban 977. quart hung.)

Közli: Géresi Kálmán.

3.

Az ünnepek történetéhez.

A három főünnep harmadnapjának megülése 1786 május 19-én töröltetett el a tiszáninneni egyházkerületben a következő okokból:

1. Quia celebratio diei istius 3 tiae in Hungaria, quod ad Romano-catholicos, jam sub ipsa august. Maria Theresia sublata fuit, nec est ratio, cur nos in re plane arbitraria diverso utamur instituto.

2. Quia ipsaemet ecclesiae helveticae, quarum confessioni sumus addicti, ecclesiae item Anglorum, Belgarum etc. reformatae diem hunc festum non habent.

3. Quia eopse pietas nihil promovetur, quin homines vulgo, teste experientia, 3 tium istum diem desidiae, Bacho, choreis, commessatioribus rixisque consecrare solent. Denique.

4. Quia cessante excursione studiosorum ad patrocinia, ipsis localibus ecclesiarum ministris perquam molestum est tribus diebus continuis conciones sacras ad populum habere.

Ezen egyházkerületi végzés nagy izgalmat támasztott a köznép körében, különösen a lelkészeket vádolták itt is, mint a tiszántuli egyházkerületben, mintha ők lettek volna egyedüli okai a harmadnap ünneplése eltörlésének. Minthogy 1784-ben a diákok ünnepre járása királyi rendelet által felfüggesztetett: azt hitte a nép, hogy a régi jó szokás pusztán a lelkészek kényelmeért töröltetett el, hogy ne kelljen ezeknek a főünnepek alkalmával annyit papolni. Midőn végre 1790-ben József császár halála után a diákok ünnepre járása ismét megengedtetett (legelőször ugyanazon év husvétján:) az egyházak több helyről beirtak az iskolába, hogy ha az előljáróság a harmadnap ünneplését eltörölte, ők meg az ünnepi diákot nem fogadják el. Ilyen célból irták az ondiak a következő levelet:

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

Méltó tiszteletre méltó kegyes lelki tanitóink!

Jóllehet, hogy az Venerabilis gyűlésben elvégeztetett, hogy az hármas ünnepek csak két nap tartassanak; a honnan kitetszik az, hogy az teljes szentháromság egy örök Istennek ócsárolják az hármas isteni tiszteletet, holott az egész keresztyénség egy isteni természetben három isteni személyeket hiszünk és vallunk, amely isteni személyeknek a mennyekben is a szent angyalok és a megdicsőült szentek is meghármaztatják az ő isteni tiszteletöket, a melynek formájára avagy követésére a mi régi kegyes atyáink, avagy eleink is, meghármaztatták az ő ünneplésöket és isteni tiszteletöket. De már ma óh boldog Isten sokalják neked csak a hármas isteni tiszteletet is. Oh Úr Isten adjad a te szentlelkedet kettős mértékben a te szolgáidnak, hogy ide s tova ne tétovázzanak ezt mondván, hogy a község a harmadik napját csak korhelységgel és ide s tova járással tölti el az ünnepnek. Az ugyan megvolt eleitől fogva a hivekben, de nem mindnyájunkban. De arra is a papok adnak szabadságot, ők is kimozdulnak harmadnapján az ő házokból, főképen tul a Tiszán levő papok. Óh boldog Isten, még a te szent napodon a vasárnapon hordatják az ő buzájokat, szénájokat! Boldog Isten, be nagy gerenda van itten, de nem látják azt azok, a kiknek látni kellene. Ha csakugyan elhagyatik az hármas ünnep, a mely nem a szenteknek, hanem a teljes sz. háromságnak tiszteletére rendeltetett: igy hát nem szükség leszen nekünk többet az diák, hogy kijöjjön, magok vonják el ezzel az méltó adakozót az hitvek cseléditől.

A melyek után vagyunk kegyes lelki tanitóinknak minden jó dolgokban engedelmes tagjai.

Ond díe 23. Maj. 1790.

Az ondi reformata ecclesiának
előljárói közönségesen.
Közli: Szinyei Gerzson.

4.

Hivatalos tanu-hallgatás a németii és szil sárkányi — Sopron megyei — evangélikus templomok, iskolák stb. erőszakkal történt elfoglaltatásáról. 1721. April. 5.

Nagytiszteletü Szerkesztő Úr!

Azon ténynek felderitésére: mily mérvü és mily általánosan hatalmaskodó volt az eljárás, mely a reformatio eszméivel bőven töltözve volt hazánkból annak csiráit kiirtani, a reformatio által új életmükö-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

désre pezsdült gyülekezeteket elnyomni, s a reformatio által megtisztitott vallási tanokat hirdető szószékeket, melyek megannyi botránykövei valának a hatalmaskodásnak, s melyekben ez megütközék, mily erőszakkal törekvék megsemmisiteni? elegendőnél több megdönthetlen, tagadhatlan s kétségbe vonhatlan bizonyitékát birja már a történelem. Ennek dacára minden ujabban felfedezett bizonyiték oly drága és becses maradványa a szétdult romoknak, mely megérdemli, hogy a protestans utód felemelje, a hol találja, s tegye le az ily gyüjtemények értékes tárházába.

A protestans emlékek jeles tárháza, becses folyóirata, a „Prot. Egyh. és Isk. Figyelmező."

Legyen szabad reménylenem, hogy ha oly értékes rommaradvány azon emlékkő, s adat azon okmány, melyet gyülekezetem, a szil-sárkányi ev. gyülekezet levéltárában felfedeztem, a minőnek itélem, elolvasása után, — folyóiratában, az ily gyüjtemények sorában, szerény helyet talál.

Az emlitett okmány, szó szerinti másolatban igy hangzik:

Infrascriptus Inclytae Tabulae Regiae Judriae Juratus Notarius, et apud Spectabilem ac Generosum Dnum Magistrum Franciscum Szluha de Iklad, Suae Mattis Stae Consiliarium et Protrium Palitinalem Scribam Agens recognosco praesentium per vigorem: Quod cum die et Anno infra Scriptis virtute antelati Domini Magistri Protrii mihi impertitae exmissionis et simul commissionis ad legitimam Jurique et aequitati consonam Instantiam Nobilium aeque ac Ignobilium Augustanae Confessioni addictorum in Possionibus Németi et Szil-Sárkány Cottu Sopronien' Distrietuque Fluvii Rábaköz existen' habit' degentium penes Excellmi Dni Comitis Palatini Pceptor Compulsori, ac Mandatum pro peragenda Subinserta Testium Inquisisioni in et ad facies Pfatarum Possionum exivissem. Et tunc a Testibus infranotatis talem sub Stricto eorund' Juramento prouti sequitur juxta subsequen' De eo utri Puncta inquisivi, recept et expertus sum meram, plenam, atque omnimod' certitudinis Veritatem. Quorum quid De eo Utri Punctorum tenor sequitur in haec verba.

De eo Utrum.

Primo. Tudja-é nyilván és bizonyosan hallotta-é a Tanu, hogy ezen Németi és Szil-Sárkányi nevű helységben levő templom, és közönséges imádságnak háza miolta tudniillik a Tanu emlékezhetik maga életinek idejére, nevezet szerént az Sopronyi Ország Gyülésének idejekor, melynek negyven esztendei vagyon, mindenkor az Augustana Confession lévő, vagyis a mint hiják Lutheránus lakosok szabados birásában volt-é? és abban mindenkor annak előtte azok részérül szabad Isteni szolgálat-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

nak szolgálata gyakoroltatot-é közönségesen, és azokhoz tartozott légyen-é, mind Parochialis házzal, és Scholával egyetemben.

Secundo. Tudja-e a Tanu, és jól emlékezhetik-é reá ezen helységbéli Templom és Imádságnak Háza, kik által vétetett ell, kik akarattyábul, vagy ki parancsolattyábul micsoda időben, erőszakossané, micsoda erőszakkal, és mindgyárt kiüzetteté a Praedikátor és mester s azok javokat el vették-é, vagy mi kárt tettenek és keménységet követtenek-é el vélek, és kicsodák, el vették-é mindjárt az Parochialis és Oskola házokat is azon alkalmatossággal, mi formában occupáltak, vagy penigh a Mester megmaradot-é, és ugy gyakoroltatot részekrül való Isteni szolgálat továb.

Tertio. Emlékezék-é reá a Tanu és tudja-é nyilván vagy hallotta-é bizonyosan, azon meg irt vallások szabados gyakorlásának folytatásában háborgattattak-é, mikor, és most háborgattatnak-é, kik által, mi formán, ki parancsolattyábul, és az egész helységbeliek büntettettek-é megh, kik által, minemü büntetéssel, vagy valamely lakos magánosan személyében büntettetet-é megh, ki nevezet szerént, meképpen, és hány ézben.

Quarto Tudgya-é bizonyossan à Tanu és hallotta-é az nevezet helységekk lakosi közönségessen, vagy ugyan ottan némellyek magán, magán személlyében kénszerététték-é kik által, s micsoda fenégetésékkél, és büntetések alatt, s mikor à Catholica, vagyis Papista hütnek állására s azon büntetésekét megh vették-é közönségessén, az helységén, vagy valamellyék lakoson, hányszor azokon, kik tudniillik Papistákka nem letténék.

Quinto. Tudgya-é bizonyossan, hallotta-é a Tanu, hogy ezen helységek lakosi kénszerittetének-é a Papista Bucsukra, vagyis Processiokra, kéreszt csokolásokra, vagy más vallásokkal, és hütökkél ellenkező Cérémoniákra, hogy személlyék szerént megh jelennyenék magok, vagy cselédekkél egyetemben, mind helységestül, vagy némellyek közülök, büntetis alaté, és micsoda büntetisnék nemi és nevezeti alatt, és már affélé büntetést megh vettek-é rajtok, hány izben, ki által desummáltatot, vagy Ptendáltatot azon büntetés.

Sexto. Emlékezik-é reá à Tanu, és tudgya-é bizonyossan, hogy az helységekk Evangelicus Lakosi az az Augustana Confession lévők, vagyis amint hiják Lutheranos lakosok tilalmaztattak-é, vagy most tilalmaztatnak-é, más helységékbén részekrül lévő Templomokban, és Imádságnak Házaiban való szabados méneteltül, ott való gyuntatástúl, és kereszteléstül, és à szent Házassági Esküttetéstül, és Praedikátorokat, a betegek kévánságokra azokhoz szabados meneteltül, kik által, micsoda büntetés alatt és efféle dologért büntettek-é megh, kiket nevezet szerént, hány ézben, azon büntetist ki rendöltö, ki erejével és micsoda hatalommal.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

Septimo. Tudgya-é, vagy hallotta-é à Tanu, hogy à Catholicus vagyis Papista Plebanos által ezen helységbéliék közül, vagy házasuló, akár férhez menő személy az hiteztetések idején különbén ösvö ném adattanak, vagy à midőn keresztyeltetnyi kéván valamely lakos, külömben megh nem kereszteli à gyermekeket, sem az Gyermék agyos Asszonyt bé nem avattya, hanem ha Papistaságra kötelezék magokat, nem külömbén halálának idején a betegh erőszakossan kénszeritteték-é a Papistaságra megh gyonnyi.

Octavo. Tudgya-é a Tanu, hogy ezen helységben sokkal töb az Evangelicus, vagy à mint hiják Lutheránus lakosok és hány lehét, a Pápista is hány, és tudgya-é azt is hogy tilalmaztatik à Praedikátor azon Lakosok közé mennyi, micsoda tilalommal, annyivalis inkáb valami religiojához tartozó functiojának, és hivatalak végbén vételétül, ugy mint kereszteléstül Esküttetéstül, Gyontatástul, és Temetéstül kemény fenyegetések alatt.

Nono. Tudgya-é a Tanu, hogy a Papista Plebanos az helységbéli Evangelicus lakosokon is keménységgel szedi à fizetést, sőt sem keresztelést, Esküttetést, halot temetést azok részérül, à midőn végbén nem vész is erőszakossan, ha szépségh szerént nem akarják, megh fizetnyi bizonyos Pénszt és fizetést desumál, à kik megh nem adgyák kemény büntetéssel, és ménémövel bünteti mégh.

Decimo. Tudgya-é a Tanu, hogy minden kis Innepek ell mulasztásáért megh büntettetnek az Evangelicus lakosok, kik által, micsoda büntetéssel, s Parancsolat mellett-é, kik büntettek megh ez illyén dologért, és hány ézbén büntették megh a lakosokat.

Undecimo. Tudgya-é a Tanu, vagy hallotta-é bizonyossan, hogy a midőn a Pápista részrül szolga Biró Uram az esküttetést végben vétté és az személlyeket megh kérdezte, akkor Papi személy jelén volt-é a Házban, és szobában, hallgatta-é azon Papi személy a Tanuk feleletét, ne talán maga kérdezté a Tanukat, és maga is irta vallásokat. Hová való Plebanos volt az ki jelen volt, és szollot-é a Tanunak valamit.

Rescitae vero Veritatis Series sequitur in haec verba:

Primus Fatens Libertinus Michael Csonka in Posse Tamasi Cottu Pfato Sopronien' existen' habit' degens Annor cir' 73. J. E. F. est Augustanae Confessioni addictus Ad I mum tudgya nyélván ezen Fatens hogy Németi és Sárkány névő helységekbén levő Templomokat a Soproni Országh Gyülésének alkalmatosságával, s az utánis mindenkor szabadon, és békességessen birták Parochialis, és schola házzal egyetembén az Augustana Confession levő lakosok. Ad Secundum nihil, ad reliqua non interrogatus.

Secundus Fatens Nobilis Petrus Thott in Possione Csáford degens, Inclyli Cottus Sopronien' Jurassor Annor' circit' 75. Sub ea qua Inclyto

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

Cottui adstrictus fide fassus est. August. Ad primum vallya hogy Németi és Sárkány névő hélységékben soha sem emlét egyebét, hanem mindenkor Lutherános Praedikatort, vagy Mestért, Ad Secund' Németi templomot peniglén ez előtt circit' négy eöt esztendővél vették éll, Sárkányit péniglén ez előt circit' hétt, s nyolc esztendővél, de reliquo ad hoc Punctum nihil, ad reliqua non interrogatus.

Tertia Fatens. Honesta Mulier Maria Andrasi in Posse Tamasi Cottu Pscito Sopronien' existen' habit' commorans Libertini Joannis Hegyi Conthoralis Annor circit' 60. J. E. f. est August. Ad primum uti primus Ad Secund' tudgya, hogy ez előt circit' négy esztendővél vet téke ell a Németi Templomot, s azon alkalmatossággal penigh tudgya, hogy az ott lévő Pceptort kötözvö k a p u v á r i fogságban vétték de reliquo ad secund' punctum nihil ad reliqua non interrogata.

Quartus Fatens Nobilis Gregorius Kecskés in Posse Kiss Tata Cottu Pfato Sopronien' existen' habit' dégéns Annor' circit' 57. J. E. f. est Catholicus, Intuitu Ecclae in Németi vallya hogy ezen Németi névő helységbén ném emlitt sohais Papista Plebanust, se peniglén hogy az itt való Templomot a Papista lakosok birták volna, haném mindenkor Lutherános Mestert, honnéndis ez élőt circit' ött esztendővél exturbáltatot a Mestér.

Quintus Fatens Libertinus Stephanus Tálos in Posse Tamási Cottu mentionato Sopronien' existen' habit, dégens Annor' circit' 49. J. E. f. est August. Ad primum tudgya nyélván s bizonyossan, hogy miulta ezén faténs emlékezék mindenkor szabadon és békességéssén birták Németi és Sárkány névő helységekben lévő Templomokat az Lutherános lakosok, Parochialis házzal, és Scholával egyétémbén. Ad secund' vallya, hogy Németi helységbén lévő Templomot ez előt circit' négy esztendővél, az H. Vármegye katonai és Tamasi lakosok vették ell, eő Fölséghé Parancsolattyábul, Praedikátor és Mester ugyan már akkoron, hogy ide jöttek, ell távoztak, és éll hordozoskodtak, hanem egy Praeceptor lévén itt, aszt megh fogták, s megh kötözték, s megh kötözvö kapuvári fogságban küldötték, onnénd péniglén hogyan s méként szabadult ki nem tudgya, ennek peniglén köpönyégjét s könyveit és más afféle ruházattyát ell vétték, ad reliqua non interrogatus.

Sextus Fatens Providus Petrus Szabo in Posse Szil Sárkány Cottu Pscito existen' habit' degens Egregii Sigismundi Pottyondi Colonus Annor, circit' 69. J. E. f. est Cath. Ad primum vallya hüti után, hogy Sárkány névö helységben nem emlét sohais egyébét Praedikátornál, kihez is mindenkor filialisul Pásztori névö falut birták. Ad Secund' vallya ugyan, hogy nem régen vették éll ezén Sárkány névö helységbén lévö templomot a kapuvári hajduk erőszakossan, tudniillik retesz lévén

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

a Templom ajtaján à lakatot rola le verték ugy mentek bé à Templomba de mely esztendőben ki akarattyábul, s Parancsolattyábul vették ell, s kik voltak mind jelen nem tudgya, hanem tudgya aszt, hogy azontul a Praedikátor, és Mester is kiüzettetett à Praedikátornak peniglen azon alkalmatossággal asztagbéli Gabonáját a Plebanos occupálta és S. V. sörtéles marháját is, más egyéb háznál találandó mobiliákkal edgyütt ell vette. Ad tertium, 4 tum 5 tum 6 tum 7 mum 10 -um et 11 -um nihil, Pter ad textum vallya, hogy Praedikátorokatt itt való Gyuntatástul, kereszteléstül szent-házassági Esküttetéstul, és a betegek kévánságokra azokhoz szabados menetelektül tilalmazta a Plébános, de micsoda büntetis alat nem tudgya. Ad octavum annyi à Lutheránus lakos ezén Sárkány névö helységben, mind a Papista, Ad nonum à Lutheránus lakosokon is megh veszi à Plebanos à füzetist.

Septimus Fatens Providus Joannes Varga ibid' degens Egregii Michaelis Patffy Colonus Annor' circit' 50 J. E. f. est Cath. Ad primum vallya hüti után, hogy à Soproni Országh Gyülésekor ezen Sárkány névö helységben lévő Templomot s ezután is az Lutheránus lakosok birták Parochialis, és Schola házzal egyetemben, hanem tudgya, hogy à Török háboru után volt valami kevés ideig Plebános, Szilrul peniglen járt ide szolgálatot tennyi, de ha a Sopronyi Országh Gyülése előtt járt-é, vagy utánna, nem tudgya. Ad secund' ut immediate Pcedens addito vallya, hogy ezen Fatenst akkoron (Lutheránus lévén, azon okbul, hogy a Templomot nem akarták engedni) megh fogták, s megh kötözték. megh kötözvö Lánzerban vették, s ott raboskodot tizén égy hetigh, nemis bocsátották mind addig ki, valameddigh Papistáva nem lett. Ad reliqua De eo utri Puncta pariter uti immadiate Pcedens.

Octavus Fatens Providus Joannes Poor ibid dégéns Egregii Joannis Vighelius Colonus annor' circit' 48. J. E. F. est Catholicus Ad 1-mum nem emlékezék ugyan, hogy a Soproni Országh Gyülésekor kik birták ezén Sárkány névö helységbén lévő Templomot, de azután tudgya, hogy mindenkor Lutheránosok birták, hanem à Török háboru előtt volt valami keves ideigh Plébanos, és hogy mégh ezén Plébános élötis járt volna idé valami Ondodi névö Plébános hallotta. Ad secund' ut immediaté Pcédens, addito vallya, hogy ezén Fatenst is hasonlóképpén megh fogták, és mindaddig Tömlöcbén tartották, valameddigh à Pcédenst. Ad reliqua parit' ut immediaté Pcedens.

Nonus Fatens Providus Stephanus Kobor ibid' degens Egregii Sigismundi Pottyondi Colonus Annor' circit' 35. J. E. f. est Cath. Ad secund' ut immadiaté Pcedéns Ptér, hogy à midőn à Templom ajtajárul le verték à lakatot, s bémenték, csak ötöd magával volt akkorbéli Szili Plebanos, kinek is hetedik esztendei, azután péniglén minthogy megint

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

nem akarták engedni a Templomot, ezen Fatenstis valamint à két Pcédenst megh fogták ad reliqua non interrogatus.

Decimus Fatens Nobilis Joannes Szarándi in Posse Németi Cottu Pfato Sopronien' existen' habit' degens Annor circit 46. J. E. F. est Cath. Ad secund' uti quintus, ad reliqua non interrogatus.

Undecimus Fatens Providus Joannes Horvatth, ibid' degens Nobilis Joannis Kiss Colonus, Annor' circit' 78. J. E. f. est Cath. Ad secund' ut immediate Pcedens, Ptér nem tudgya ki Parancsolattyábul vették ell ezén Nemeti Templomot, hasonloképpén az Praeceptornak vették-é ell valamiit, vagy sém. Ad octavum vallya, hogy több az Lutheranos ezén Németi névö helységbén, mint à Papista. Ad nonum vallya, hogy az helységbéli Evangelikus Lakosokon is megh veszi à Plébános à füzetist, ad reliqua u. interrogatus.

Duodecimus Fatens Honesta Mulier Catharina Bella ibid' degens Providi Stephani Juhász Conthoralis, Annor' circit' 42. J. E. f. est Cath. Ad primum vallya hüti után, hogy miulta ezen fatens emlékezhetik maga életének idejére mindenkor Lutheranosok birták ezén Németi helységbén lévő Templomot, Ad secund' uti decimus Pter nem tudgya ki Parancsolattyábul vették ell, és ha Thamásiak voltak-é azon fegyveres Emberek, vagy máshová valók nem tudgya. Ad tertium 4 tum 5 tum 6 tum, 7 mum, 10 mum, et 11 mum nihil, Pter ad 6 tum vallya, hogy a Praedikátorokatt itt Németi hélységben való Gyuntatástul, és más effélekk véghez vételétül tilalmazza a Plebános, de micsoda büntetis alatt nem tudgya Ad 8 um, vero, et nonum ut immediaté Pcedens.

13 tius Fatens Providus Joannes Lukácsi ibid' degens Spectabilis, ac Maggfici Comitis Josephi Eszterházy Colonus, Annor' circit' 80. J. E. f. est August. Ad 1-mum, et secund' uti quintus Pter nem tudgya ki Parancsolattyábul vették éll az Templomot, Ad reliqua veró ut immediaté Pcedens Intuitu veró Ecclae in Possione Sárkány existen' Ad primum De eo utri Punctum uti primus, Ad reliqua veró rationi istius non interrogatus.

14 tus Fatens Providus Joannes Feketé in Possione Bogyoszlo Cottu Sopronien' existen' habit' degens Spectabilis ac Maggfici Comitis Josephi Eszterházy Colonus Annor' circit' 78. J. E. f. est Catholicus. Ad primum tudgya nyilván ezen Fatens, hogy a Soproni Országh Gyűlésekor s azutánis mindenkor ezen Németi helységbén lévő Templomot az Lutherános lakosok birták Parochialis, és Schola házzal egyetembén, Pottyond névő hélységet is ide birták, Ptér vallya, hogy a Soproni Országh Gyűlése előtt járt ide Kereszturrul egy Galya nevö Plebános valami keves ideigh, Ad secuud' nihil, ad reliqua non interrogatus.

15 tus Fatens Providus Jacobus Meszáros ibid' degens et ejusd' Colonus Annor' circit' 56. J. E. f. est Cath. per omnia ut immediate

EGYETEMI KÖNYVTÁR DEBRECEN

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

Pcedens Pter nem tudgya, ha azon Galya névö Plebános az Soproni Országh Gyűlése előtt járt-e ide, vagy utánna.

Super qua modo Pvio facta, et exacta mentionator' Testantium fassione, et attestationi Pren' Literas meas manus propriae Subscriptione, et Sigilli usualis mei appositione roboratos Jurium memorator' Exponen' futuram, uberioremq ad Cautelam necessar' extradedi Testimonialés. Datum in Pfata Possione Németí die quinta men' Aprilis Anno Dei Millesimo Septingentesimo Vigesimo Primo. Alexander Skerlec, m. p. (L. S.)

Eddig terjed maga az okmány. Másolatánál megtartottam az eredetiben használt röviditéseket s magát a helyesirási módot, mely a latin kifejezéseknél correct, mig a magyarban felette ingadoz. Szinte, mint a féle helyszinén felvett jegyzőkönyv, a pontozási jegyek több helyeni kihagyásával mutatja, hogy nem ez képezte a fö gondot. Azonban nyelvészeti szempontból felhozható ezen s talán még más gyengék azon becsből nem vonhatnak le semmit is, melylyel az okmány birhat a prot. egyház történészére. S hogy az ilyenre hozzá férhető legyen, kivántam becses közlönye számára megküldeni.

Többire, jó indulatu hajlamaiba ajánlottan, maradok

Nagytiszteletü Szerkesztő Urnak

alázatos szolgája:

Szil Sárkány, 1877. okt. 20. Tóth Sándor,
ev. lelkész.

Egyházi és iskolai krónika.

Németország. Zsinati nyilatkozat a felekezeti iskolák mellett. — Vallástanitás a vegyes iskolákban. — Hoszbach ügye. — Egyetemek népessége. — Népiskolai osztályok tulterheltsége.

A wesztfáliai és rajnatartományi legközelebbi zsinatok, az iskolaügyre vonatkozólag, következő tartalmu alaptételekben állapodtak meg:

„Az evangélikus családoknak, gyermekeik evangélikus neveléséhez való joga elidegenithetlen. E jog azonban nem érvényesülhet csupán az által, hogy a vallástudomány a hitvallás szerént tanittatik, hanem egyenesen az által, hogy az iskolának egészen evangélikus jelleme legyen. Felekezeti jellemmel nem biró iskolák csak szükség esetében, kivételesen engedtessenek meg; ilyenek felállitása azonban, ne az egyes községek akaratától tétessék függővé". stb. stb. Igenhelyes és kivált nálunk magyar protestansoknál, nagy figyelemre méltó alapeszme az, hogy az evang. felekezeti nevelés joga, épen ugy, mint annak élő forrása a szabad vallásgyakorlat joga, elidegenithetlen. Nem lehet tehát azt eladni, elárulni, leszavaztatni, árendába adni stb. Akik

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

eféle kisérletet tennének, azok legfelebb csak önmagukat, csupán saját egyediségüket fertéztetnék és csonkitanák meg. Itt van erkölcsi és jogi alapja, a reversalisok érvénytelenségének is.

Hogy mily gyümölcsöket terem a felekezeti jellemmel nem biró vegyes iskola, azt Badenben már a tapasztalás a legujabb időkből is, kézzelfoghatólag mutatja. Még az csekélység, hogy a községeken a költség sokkal több. Nagyobb baj a tanulók vallásos és erkölcsi képzésének háttérbe szorittatása. A vallástanitásra alig löknek kegyelemből egy két órát hetenként. Protestáns keresztyén elvek szerént imádkozni nem lehet. A Megváltót, a zsidók miatt nem szabad emlitni. Volt eset, hogy a kathólikus tanitó, inkább egy szót sem imádkozott, mint hogy az Ave Mariat s keresztvetést elhagyja. A gyermekek templomba nem járnak, énekelni nem tudnak, temetéseken meg nem jelenhetnek stb. Magok a jóravaló rendes tanitók, mélyen fájlalják, hogy a vallástanitás kezökből kivétetvén, tanitói tekintélyök és befolyásuk lényeges sérelmet szenvedett. stb.

A Hoszbach ügye nagy hullámokat vert, legalább a közelebb időkben. Miután az ő lelkészszé lett választatását, a Szent Jakab féle templomhoz Berlinben, az illető egyházi hatóság, botrányt okozott modern vendég egyházi beszéde miatt megsemmisitette, erre az ő választói azzal feleltek, hogy ujból kijelenték Hoszbachhoz való ragaszkodásukat. A Berlin városi egyházmegyei gyűlés többsége pedig, egy épen bekövetkezett választási alkalommal tanácsbiróvá választotta őt. E mellett már előbb irodalmi téren mind ő maga igen ügyesen védelmezte magát, mind tekintélyes pártfelei, mint pl. Schwarz, Zittel és mások, nyiltan és erélyesen pártjára állottak, s Berlinben személyesen megjelenvén nagy merészséggel izgattak mellette. Nem csuda tehát, ha a vallással minél kevesebbet gondoló nagy városi ugynevezett intelligentzia demonstrált mellette. Emellett meg kell jegyeznünk mint igen jellemző dolgot, hogy Hoszbach nem esett ugyan azon nevetséges következetlenségbe és gyávaságba, amelylyel egyik társa Rhode, oly különösen megjegyeztette magát; — ámde azon felületes, tulzó és kihivó modern nyilatkozatoktól, amelyek emlitett egyházi beszédét botrányossá tették, ő maga is bizony nagyon sokat tágitott már. Most már pl. nyiltan hirdeti, hogy ő egyáltalában nem tagadja minden ponton az Istennek a világ folyásába való csudaszerü beavatkozását; elősmeri, hogy a dogmáknak van vallásos tartalmuk s késznek nyilatkozik a hitvallások-ban foglalt üdvigazságok hirdetésére. Protestansegyleti pártfelei is, az unalomig hirdetik hitvallásukat, hogy t. i. ők is hisznek ám Istenben, e világnak mindenható teremtőjében, mi atyánkban; vallják a Jézus Krisztust, mint Urunkat és Idvezitőnket s biznak a Szent Lélekbe, aki őket üdvre vezérli; — azonban! az apostoli hitformának a Krisztus életére vonatkozó pontjait nem az idvezitő hit, hanem a történelmi felfogás és vizsgálat tárgyainak tartják. stb. — Az eféle nyilatkozatokra ezt jegyzi meg a többek közt a Reformirte Kirchenzeitung: „Az egész nyilatkozat kezdettől végig, nem egyéb mint frázis, amelylyel az illetők, magukat is másokat is megakarják csalni. II. Tim. III. 13—17". — Az egész ügy, a porosz egyházi főtanács eldöntésére vár. Majd meglássuk a végeredményt.

A legközelebb mult iskolai félévben, Németország 21 főiskolájá-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

ban, öszvesen 20,229 vólt a tanulók száma. Legtöbb Berlinben 4311, azután Lipcsében 2938, Münchenben 1312, Boroszlóban 1255; legkevesebb Rostockban 152. A mostani téli félévben, a valóságos egyetemeken s a münsteni akademiában öszvesen 2006 tanár jelentkezett, mint felolvasó.

A porosz oktatásügyi miniszter, mult október hó elején kivánt részletes kimutatást az oly népiskolák-ról, amelyekben egy osztálytanitó alatt több van 80 gyermeknél, s az olyan egy osztályu félnapos iskolákról amelyekben egy tanitó, több mint 120 gyermeket oktat. Egyszersmind kérdezte, hogy vajjon, uj tanitóságok állitása nélkül, lehetne-e az osztályok tulterheltségét elháritani?

Nagy Britannia. A ritualismus és a pápistaság. — Methodisták egyházszervezete. — Nő tanulók az egyetemeken.

Folyvást igen számos példák mutatják, hogy a szerencsétlen ritualismus nyomain a legnyersebb pápista dogmák és ceremoniák rövid idő alatt gomba módra megteremnek, mint pl. a papszentelés sákramentomi jellege, a mise, a transsubstantiatio, a gyónás, Mária mennybemenetele, ostyaimádás, szentek tisztelete, processiok stb. stb. A reformátzio magasztos elveihez hű angolok, megdöbbenve szemlélik e tüneményeket Nincs pedig a dolgon mit csudálkozni, mert a történetek folyamán nagyon sokszor felmerült már azon igazság, hogy miként a monárkhia csillogó arisztokrátzia, — ugy a püspökség, még a legszegényebb felekezetnél is, hókusz-pókuszok és ceremóniak nélkül nem élhet meg; ezek pedig, elébb vagy később a pápistasághoz vezetnek. — A magyar reformált egyháznak egykor oly tisztes, komoly puritán arcán is, ma holnap láthatók lesznek már a ceremóniák pirositó bécsi rongyainak és májfóltjainak nyomai!

Az angol methodisták véglegesen elfogadták a presbyteri egyházalkotmányt s 1878 kezdetétől fogva, legfőbb egyházi hatóságuk egy oly törvényhozó testület leend, amely 240 tagból és pedig lelkészekből és világiakból áll. A lelkészek azonban, a nyilvános üléseket megelőzőleg, külön is tanácskoznak a lelkészi hivatalra vonatkozó tárgyak felett.

A londoni egyetem kormányzó tanácsa, jelentékeny szótöbbséggel elhatározta, hogy a női hallgatók ezentul bármely szakba felvétethessenek, miután az orvosi szakba egy idő ólta már különben is felvehetők vóltak.

Helvétzia. Egyházmegyei zsinatok. — Leányiskolák tantárgyai.

Néhány kántonban a legközelebbi november elején tartattak az egyházmegyei zsinatok. A bérniek elhatározták, hogy ezentul nyár kezdetén, változó helyeken tartsák a zsinatokat, s azokat a gyülekezet templomában köz isteni tisztelet nyissa meg, énekléssel, alkalmi egyházi beszédekkel stb. Ugy vélik, hogy ez által jótékony hatást fognak gyakorolni a nép vallás és egyház iránti hűségére és buzgóságára. Igen helyesen! Nálunk is bizonynyal igy kellene tenni, mind a megyei mind a

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

kerületi gyülések alkalmával. — Zürich kantonban a lelkészi kar már régi idő ólta évenként rendszeres értekezleteket tart. Legközelebb az ilyenen Finsler antistes a természetbőlcsészetnek a keresztyénséghez való viszonyáról, Spinner dékán pedig Tertulliannak korunkra vonatkozó jelentőségéről értekezett. — Zürich nem vesz részt a helvét bibliafordításnak most munkában lévő átnézésében, hanem egyideig még saját biblia fordítása mellett marad. — Hát mi mikor érjük meg az időt, hogy lelkészi értekezleteinken, egy kissé komolyabb tudományos tárgyak vétessenek fel?

Mint különös kuriozumet emlitik, hogy Genfben egy felsőbb leányiskolában, 10—15 éves növendékek tantárgyai között következők is fordulnak elő: a francia, német, görög és latin nyelv és irodalom története, az ujabbkor története, a civilizátzio története, a politikai intézmények — a bölcsészet és a vallások története. — Mit mondana ehez és az egyetemek női hallgatóihoz Mélius Péter az ő kortársaival együtt, akiknek idejében, sokak előtt még az is kérdés alatt állott hazánkban, hogy vajjon van-e az asszonyoknak okos és halhatatlan lelkök?

Franciaország. A strassburgi lelkészképezde áttétele Párisba. — Biblia-fordítás. A viszály ügye. Bersier és a szabad egyház.

Azon francia prot, theologiai tanintézetet, amely a porosz-francia háboru következtében Strassburggal együtt elesett, a francia miniszter mult október 6 s 10-diki rendeletei azzal pótolják, hogy a Montanbanból már Párizsba áthelyezett hittanárok mellé, ideiglenesen még négy tanárt neveztek ki, nev. Massabiau-t, Stapfert, Vernes Móricot és Menegozt. A reformátusok tekintélyes része, e kinevezéseket, mint amelyek ügyében az egyház meg sem kérdeztetett, egyenesen sérelemnek tekinti, kivált miután Vernest némelyek egyenesen reformernek tartják. A zavar még nagyobb lett az által, hogy Lichtenberger a theologiai fakultas dekánja, egy ünnepélyes nyilatkozatában, egyenesen a kormány korlátlan hatalmát védelmezte a tanári kinevezések ügyében.

Az ó szövetségi szent könyveknek Second tanár által készitett uj fordítása, amelyet a francia protestans bibliaterjesztő társulat adott ki, megjelent és kapható Nancyban, Berger Levrauldnál.

Azon, hét római kathólikus jogtudósból állott bizottság munkálata, amelyre a kormány, a ref. egyházi belviszály feletti véleményadást bizta, még folyvást nem ösmerhető. Anyit bizonyosnak tartanak, hogy e bizottság is, a zsinat ujboli összehivását javallja, mert ezt tartja illetékes forumnak. Azon politikai zürzavarok között azonban, amelyek most ujból elboritották Franciaországot, még csak nem is gondolnak egy hamar, a zsinat összehivására.

A nagyhirü párizsi lelkész Bersier nem épen kellemes helyzetben van. A kis szabad, autonom ref. egyháztöredék tagjai, nyilván hűtlennek, szökevénynek tartják őt, mint aki t. i. az ő társulatukból lépett ki; a régi szabásu szigoru reformátusok pedig, anglikanféle ceremóniai miatt tekintenek reá gyanus szemmel. De azért Bersier határozottan tartja magát s irányzatának egykori győzelmét folyvást reméli. A ceremóniák feletti végdöntést a zsinattól várja s annak itéletében meg fog

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

nyugodni. A szabad egyházzal szemben pedig azt vallja, miszerént ő meggyőződött már a felől, hogy az egyháznak az államtóli teljes függetlensége, miként másutt, ugy Franciaországban is kivihetetlen, s ha kivihető vólna is, nem kivánatos, nem üdvös; — a vallásukhoz hű francia protestánsoknak pedig, különösen most, nem szét szakadásra, hanem a lehető legerősebb egyetértésre van szükségök, s e végből lépett ő, az államegyház mellé. — Nagyon érdekes dolgok ezek, épen reánk nézve is; mert nálunk is az vólna most, az egyházszervezés küszöbén az egyik főkérdés, hogy vajjon bir-e egyházunk a vagyonosság s az erkölcsi erő azon magas fokával, amely az államtól való teljes tökéletes függetlenséghez elmulhatatlanul megkivántatik; nélkülözhetjük-e az állam védelmét, anyagi segélyét, szükség esetén végrehajtó karhatalmát? stb. stb. Ha igen: akkor proklamálhatjuk a lehető legnagyobb függetlenséget, létrehozhatjuk a lehető legtisztább zsinat-presbyteri alkotmányt, amelyben a lelkipásztorságon kivül semmi hóltig való hivatal nem lesz, — sőt miért lenne olyan épen ez is? Ekkor aztán nem lenne szükség az alkotandó törvények királyi szentesitésére sem. Mindezek mellett is azonban, az állammal való érülközést egyházunk is épen ugy ki nem kerülhetné, mint ki nem kerülheti a magát legfüggetlenebbnek tartó honpolgár sem. Magában Északamerikában is tünnek már fel jelek, amelyek oda mutatnak, hogy vagy atomokra szét kell foszlani a felekezeteknek, vagy bizonyos pozitiv viszonyba lépni az állammal. Ezen viszony azonban távolról sem azt jelentené. hogy az állam legyen a feltétlen törvényhozó és mindenható ur a vallás és egyház legfontosabb belügyeiben is. — E kis kitéréssel teljességgel nem akartunk irányt adni se jobbra se balra, hanem csak felkölteni egy kissé a figyelmet egy mindenesetre nagyfontosságu napi kérdés iránt.

Belgium. Az ultramontanismus és az atheismus. Hogy Belgiumban, e „mintaállam"-ban, folyvást mily nagy tekintélye van a római katholicizmusnak, mutatja a legujabb időkből a többek közt az, hogy a belga miniszterelnöknek Malou Eduardnak egyetlen fija Mechelnben, a jézsuiták zárdájában, igenszámos főurak jelenlétében pappá avattatott, másnap ünnepélyesen misézett, s atyja is felvette tőle a sákramentomot. Hogy azonban a szélsőségek itt is mily könnyen találkoznak, mutatja az, hogy ugyancsak Belgiumban, Verriersben, formaszerént egy istentagadó egylet alakult, amely nem elégszik meg azzal, hogy tagjai tagadják az Isten lételét, hanem azt is határozott céljául tűzte ki, hogy az Istenről hitet az emberek közül kiirtsa, — s Belgiumnak nincs törvénye, amely ezt betiltsa. Idáig már még az északamerikaiak sem mennek. Különben egy szabadelvü helvét református egyházi lap azt jegyzi meg erre, hogy ha már valahol, mint pl. Belgiumban is, csupáncsak az ultramontanizmus és atheismus közt lehet választani, — akkor minden okos ember inkább az előbbihez csatlakozik, mint az utóbbihoz.

Különfélék.

Római katholikus ceremóniák terjedése a magyar reformátusok közt.

Már talán emlitők, hogy a mult évek folyamán, ref. egyházunk ke-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

belében, oly különféle szentelési ceremóniák tüntek fel néhol, amelyeket a reformált egyház alapelveivel megegyeztetni, semmiképen nem lehet. A legközelebbi időkben pedig azt is vehettük észre, hogy hazánk több városában, a reformátusok is megünneplék a halottak estvéjét, amenyiben különösen a női sereg, nagy részben csinosan felöltözve, tömegesen vonult a római kathólikus temetőkbe, hogy ott az esti homályban, a különbféle cifra lámpákat bámulhassa; sőt meggyujtattak már ezek a lámpák a reformátusok temetőiben, tiszta reformátusok sirhalmai felett is. Azt emlitni sem kell, hogy ezen ünnepies szokásnak, sem a szentirásban, sem az első keresztyén századok egyházában, sem a tiszta református népek rendtartásaiban, semmi nyoma nincs. Hogy mindemellett is, a római kathólikusok vagy mások, akiknek vallási elveivel ama szokás egyezik, hiven ragaszkodnak ahoz, azt teljességgel nincs okunk és jogunk rosszalni. Hanem hogy református egyesek és családok is kapkodnak ama ceremonia után, azt épenséggel nem helyeselhetjük. Azt mondják tán, hogy „szép az; van annak lélektani alapja is stb?“ Aki ezt őszinte meggyőződéssel mondja, az bátran beveheti mégpedig mindjárt, a római kathólikus ceremóniák legnagyobb részét, mert hogy ha megolvassa pl. a Lonovics Archaeologiáját, ottan a legkülönösebb róm. kath. ünnepeket és szertartásokat is, ő bizonyosan, lélektanilag és másképen is, igen szépen indokolva találja. — Szomoru dolog, ha nem érti és nem érzi a református ember hogy néki az emberi találmányok cifrára festett mankója nélkül, lélekben és igazságban, szabadon kell közeledni az ő Teremtőjéhez és Megváltójához; szomoru dolog, ha nem tudják s nem értik már a magyar református emberek sem, hogy azoknak az egyszerü puritán nézeteknek és szokásoknak igen nemesitő és szilárditó s magasztos történelmi értékü hatásuk vólt s lehetne ezentul is a magyar nép lelkületére! No dehát csak talpra magyar! azokkal a sok szép szentelési ünnepélyekkel, a siri lámpákkal, a karácsoni kis Jézuskákkal és más efélékkel, s ma hólnap ott leszünk, ahol a szerencsétlen angol rituálisták vannak.

A halottak estvéjére vonatkozólag azonban, nagyon jól esett a Miskolc cimü lap folyóévi nov. elsői számában a következő kis költeményt olvasni. Ajánlom a ceremoniáskodók figyelmébe. Kérem, olvassák meg! Ennek is van „lélektani alapja!“

Halottak estéjén.

November 1.

Zúg és tolong kivül a föld vásári népe,
Hol némán elborúl az örök álom éje;
S míg fölriad reá a hóltak szent nyugalma,
Kószálva suttog. int a sírkert gyász fuvalma:
Memento mori!

Miért e kába zaj s hamis gyász szülte fény itt?
Holott orcátokon az élet láza fénylik,
S nem érdekel: csupán a fényes síri lámpa . . . .
Nézzétek csak, hogy int felétek röpke lángja:
Memento mori!

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

El innen földi zaj s hívságos fényü lámpák!
Oh, az igaz keserv titkon sír, hogy ne lássák;
S mig ott tanútlanul reáborúl a hantra,
A mély sír kebliből zeng a hit égi hangja:
Feltámadunk!

Síromhoz jőjjetek majd némán és titokban —
S ha érző szívetek tán emlékemre dobban:
Egy-egy meleg könyűt hulassatok reája;
E könyben égjen a szeretet veszta-lángja..!
..... Feltámadunk!

Simon Pál.

Luther egyik nyilatkozata az egyházról. stb.

Luther mondja: két dolog az, mely elpusztitja az egyházat és az Isten népét. Először: ha megfosztatik az Isten igéjétől, mely fentartja s táplálja az egyházat; másodszor: ha nem védelmeztetik a veszedelmes tanitások ellen. Igy vész el aztán az isteni félelem, a lelkek szomorkodva elfogyatkoznak s végtelen szektákba és babonaságba tévednek, keresve a meggyógyulást. R. K—ly.

Washington György nyilatkozata.

Midőn e nagy férfiu, az északamerikai köztársaság megalapitója, 1797-ben véglegesen visszalépett az elnökségtől, melyet vallásos érzelemben és szellemben vitt, búcsúbeszédében ezeket mondá: „A köztársaság politikai felvirágzásának nélkülözhetetlen fundamentoma: a vallás és erkölcsiség. Sohasem érdemli meg a hazafi nevét az, a ki, bármi nagyot akarjon s bármi jót tegyen, lerombolni akarná ez erős oszlopait az emberi boldogságnak, e szilárd támaszait az emberi és polgári kötelességeknek. Csak nagy ovatossággal lehet amaz állitást elfogadni, hogy erkölcsiség létezhetik vallás nélkül is. Az ész és tapasztalás bizonyitja, hogy egy egész nemzetnél erkölcsiség nem létezhetik a vallásos elv kizárása mellett.

Jó tanács.

Az első francia forradalom tudvalevőleg gyökerestül akarta kiirtani a keresztyénséget. Ez ugyan nem sikerült, a vallásosságot azonban mégis nagy mértékben megingatta. A forradalom lefolyása után a vallásos érzelem lassan-lassan ébredezni kezdett s akkor keletkezett az „Isten — és emberszeretet cultusa“ (theophilanthropismus,) oly vallás, minő modern roformereink szeme előtt is lebeg. De egy vallást még kevésbé lehet csinálni, mint egy államalkotmányt. A közönyösek nem tartják azt fen, a komolyan gondolkodók pedig akkor is visszavágyód-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

tak a régi keresztyénség után, mint most. Mikor egyszer Lá Reveillire — amaz új vallás első pártfogója, — a hires Talleyranddal beszélt azon eszközök felett, melyek által lehetne azt a szép, de kevés követőt számláló vallást terjeszteni, akkor felele Talleyrand: „Én csak egy módot tudok önnek ajánlani: Jézus Krisztus keresztre feszittetett, s feltámadott, s az által alapitotta meg vallását; próbálja meg ön is azt tenni".

Rövid irodalmi szemle és könyvészet.

Beküldettek:

Az erdélyi ev. ref. egyházkerület térképe. Tekintettel az egyházi s legujabb politikai felosztásra. Hivatalos adatok nyomán tervezte s Báró Kemény Gábor....urnak ajánlja Szász Domokos ev. ref. lelkész s az Erdelyi prot. Közlöny tulajdonosa s felelős szerkesztője. Kolozsvárt. 1877. Rendkivüli melléklet az Erdelyi prot. Közlöny 1877-dik évi folyamához. Kiadja Stein János. Nyomatott az ev. ref. főtanoda könyomdájában. — Igen jeles és célszerűen kiállitott egyházi földabrosz ez, kellő magyarázatokkal s statisztikai táblázatokkal ellátva. Részünkről mind a tervezőnek mind a kiadónak őszinte elösmerést szavazunk szives fáradtságukért s áldozat kézségükért. — Vajha a mi négy ref. egyházkerületünkről is állittatnék elő ily földabrosz és pedig szinte a megyék uj politikai felosztásával kombinálva; mert ezt, előbb vagy később, komolyan figyelembe kell vennünk, s azon esetre, ha az illetők előtt az ahoz való alkalmazkodás egyházkormányzatunk érdekéből is valóban célszerűnek fog látszani, — nem kell idegenkednünk az egyházmegyék uj felosztásától sem. — A Hátsek féle ösmeretes egyházi földabrosz, amely 1870-ben jelent meg, távolról sem mutatja, nem is mutathatja oly tisztán és szabatosan az egyházmegyék terjedelmét és határait, mint az erdelyi, mert amaz nemcsak a két evang. hitfelekezetet, de az unitáriusokat is felöleli, emellett, mint nagyon természetes, az uj politikai felosztásra semmi tekintettel nem lehetett. — Ismételjük, hogy az erdélyi példa, nagyon méltó a követésre.

Máté evangyéliomának magyarázata. Irta Rác Károly a ménes gyoroki ref. egyház lelkésztanitója. Szerző sajátja. Sáros-Patak. Steinfeld. 1877. Nagy 8 r. 170 lap. Ára 1 frt 25 kr. — Szerző e mű készitésénél jeles külföldi példányokat használt, s különösen azon lelkésztársak, akik a külföldi kommentárokat nem igen olvasgatják, nem fogják tanulság és lelki haszon nélkül forgatni-e művet, amelynek, mint szerző maga emliti, 31 aláirója és 50 előfizetője vala. Vajjon, ha a dohány termesztésről, vagy a disznó-hizlalásról adnánk ki művet, nem lenne-e több előfizetőnk? Különben szerző, vigasztalhatja magát, hogy nemcsak maga evezik abban a hajóban. De hát, miért is nem kérte fel jó előre titokban valamelyik benső barátját, hogy a mű megjelenésekor tüstént, harsogva hirdesse annak még sehol nem látott nagyszerűségét a négy szelek felé, s miért nem tett, csak ugy udvariasságból, az aláirók és előfizetők száma után egy egy nullát. Hiszen kérem, a mai időben már igy szoktunk egymásnak, a közönségnek és önmagunknak gratulálni!

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

Bibliamagyarázatok a szószéken s függelékül néhány egyházi beszéd. Irta Barakonyi Kristof, ref. s. lelkész. Miskólc. Fraenkel. 1878. 8 r. 201 l. Ára 1 frt 60 kr.

Bibliai történetek az ó és uj testamentomból. Vezérkönyvül néptanitók (népiskolai tanitók) számára irta Papp Károly. Kiadja a dunamelléki ref. egyházkerület. Kecskemét. 1877. Kis 8 r. 116 lap. Ára 60 kr.

A latin nyelv elemei. Olvasmányok, alaktan és szótár. Irta Dr. Henneberger Ágoston. A hetedik kiadás után magyarra fordità és bővité Kovács Béla. a m. szigeti lyceumban latin nyelvtanár. Magyar feladatokkal ellátta K. Sáfrány Péter gymn. tanár. M. Sziget. 1877. Kaufmann Ábrahám. Kis 8 r. 156 és 40 l. Ára 1 frt 20 kr.

Jelentés az Edinburghban 1877. julius 3—10. tartott egyetemes presbyteri nagy gyűlésről. Idősb Báró Vay Miklós egyházkerületi főgondnok urhoz, mint a református egyetemes értekezlet — konvent — elnökéhez. Beadják Balogh Ferencz és György Endre, mint a magyarországi h. h. református egyház képviselői az edinburgi gyűlésen. Debrecen, 1877. Nagy 8 r. 16 l. — Annak idejében, tekintélyes külföldi protestáns egyházi lapok nyomán, mi is ösmertettük röviden az emlitett gyűlést. Most őszintén üdvözöljük a képviselő urakat már csak azért is, hogy jelentést tettek sőt azt ki is nyomatták. Vajha, legalább a jelentéstételre nézve, követték vólna és követnék e példát minden illetők s ne lenne reá eset sehol, hogy a megbizottak felvegyék a szegény egyházi és iskolai pénztárakból a tisztes uti költséget és napi dijjakat, megis tegyék az utat stb. hanem aztán jelentést tenni elfelejtsenek. Talán nem lenne épen tanulság nélküli, ha valaki, egyházkerületeink, megyéink és főiskoláink pénztárnoki számadásaiból, legalább a legközelebbi 4—5 évről pontosan kijegyezné, hogy mily összegek adattak ki, az emlitett megbizatásokra; tétetett-e azokról jelentés és minő, s lett-e azoknak valami jótékony hatásuk közügyeinkre?? — A cimzett jelentés megküldetett ugyan jó előre, a legközelebbi konvent minden egyes tagjának, de azért mégis igen szerettük vólna, hogyha nem csupán egyszerűen bemutattatott, hanem egész terjedelemben felolvastatott vólna az, mert tapasztalásból bizvást állithatjuk, hogy legalább némelyek épen lelkésztársaink közül is, nem olvassák el egyházi és iskolai legfontosabb közügyeinkről szóló azon műveket sem, amelyeket a szerző nekik ingyen, ajándékul megküldött. Igy is szolgálják ma már nálunk az egyházat!

Egyházi beszéd. Elmondatott Budapesten 1875. május 23-dikán tartott lelkész felavatás alkalmával. Irta Fábián Mihály harkányi ref. lelkész. Debrecen 1877. 8 r. 13 l.

Feltámadás után. Elbeszélés. Irta Margitai Dezső. Budapest. Aigner Lajos. A Magyar Könyvesház 41—43. füzete. 16 r. 188 l. Ára 60 kr.

Irkafirkák. Elbeszélések, emlékjegyzetek, novellák, jellemvázlatok s több efélék. Tóth Kálmántól. A Magyar Könyvesház 38—40. füzete. Budapest. Aigner Lajos. 16 r. 160 l. Ára 60 kr.

Értesités a nagy kőrösi reform. egyház templomának belső átalakitására rendezett gyűjtés eredményéről. Nagy Körös. 1877. 8 r.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

39 l. Öszvesen több mint 10,700 frt. gyűlt be éspedig kevés kivétellel magából Nagy Kőrösből. Fényes bizonyitéka az ottani református nép vallásos buzgóságának és áldozatkészségének.

Kiss Kálmán volt mándi lelkész és szatmári ref. egyházmegyei levéltárnok, jelenleg nagy kőrösi képezdei tanár előfizetést hirdet ily cimü munkára: A szatmári ref. egyházmegye története. Az egész 35—40 nyomott ivre fog terjedni, s a következő januárhavában megjelenni. Előfizetési ára 3 frt 50 kr. Az előfizetési pénzek szerzőhöz, Nagy Kőrösre küldendők. Buzgón ajánljuk e művet nemcsak a szathmármegyei lelkésztársak s más ottani művelt hitfeleink, hanem általában egyháztörténelmünk minden barátainak szives figyelmébe és pártfogásába. A kisebb nagyobb iskolák könyvtáraiból sem kellene az ily műveknek hiányozni.

Kitünő pártfogásra méltónak tartjuk a Szatmáry György és György Aladár által szerkesztett Hunyadi Albumot is, melynek célja segélylyel járulni a hunyadmegyei elolához sodott magyaroknak, a magyarsághoz való visszatéritéséhez. Az Albumban a legjelesebb irók működnek közre. Előfizetési ára fűzve 2 trt, amely december 20-dikáig beküldendő az Athenaeum kiadó hivatalába, Budapest, Barátok tere 7.

A legszivesebb készséggel ajánljuk a t. olvasók pártfogásába Emlékbeszéd Kalvin felett, cimü művet, amelyet Merle d' Aubigné francia eredetijéből Balogh Ferenc hittanár és szerkesztő ur forditott magyarra. Előfizetési dijj 40 kr, amely jövő évi mártzius 1-sö napjáig küldendő be a forditóhoz.

Szinte ajánljuk az illetők figyelmébe a néhány nap mulva megjelenendő Tanügyi zsebkönyvet, 1878-ra. Készíti Wolkenberg Gyula fővárosi iskolaigazgató. Előfizetési ára 1 frt, amely Tettei Nándor és társa könyvkereskedésébe küldendő Budapestre. A naptárral ellátott zsebkönyv, főleg elemi iskolai tanitók számára készült. —

Aigner, Lampel, Dobrovszky és Franke budapesti könyvárusok, a hazai s külföldi irodalom ujabb termékeiről érdekes könyvjegyzékeket adtak ki, amelyek felszólitásra, ingyen megküldetnek.

A külföldi irodalom mezejéről legyen szabad legelőször is a Blätter für Mission-t emliteni fel, amelyből néhány évvel ezelőtt, több izben mutatványokat is közlénk. Jelen évi folyamából közvetlenül érdekel bennünket a 3-dik szám melléklapja, amelyben részletesen le van irva a pesti skót zsidó misszió, illetőleg a német ref. egyház alapittatásának története, Mária Dorothea nádorné főherceg asszonynak az iránti pártfogása stb. — A kis folyóirat évenként hat fő s ugyanannyi melléklapon jelenik meg. Megrendelhető Lipcsében, Buchhandl. d. Vereinshauses. Rosstrasse 9, évenként mintegy 80 pfennigért, postai megküldéssel.

Azokra nézve, akik nálunk, az egyházalkotmány ügyét egykissé komolyabban óhajtják tanulmányozni, kétségen kivül érdekes lesz a

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

poroszországi evangélikus egyház jelenlegi alkotmánya. Az ide vonatkozó törvényeknek egyik legujabb egyszerű kiadása ez:

Das evangelische Kirchengemeinde und Synodalwesen in den acht älteren Provinzen Preussens. Berlin. 1876. Grosser. Kis 8 r. 120 l.

Van ennek igenszámos különbféle kiadása és lenyomata. Legujabban egy alkalmas magyarázatos kiadását is emlitik e cim alatt: Die Kirchengemeinde und Synodalordnung für die evangelische Landeskirche Preussens, nebst den Ausführungsverordnungen und Instructionen. für den Gebrauch erläutert von Prediger Richter, Mitglied des Abgeordnetenhauses. 1877. Kortkampf. Fünfte Gesammt-Auflage. 3 M. 60 Pf.

A poroszországi evangel egyházalkotmány a következő fokozatok szerént emelkedik fel:

1. Kirchengemeinde. Egyházközség: Egyes gyülekezet.
2. Kreissynode. Nálunk egyházmegyei gyűlés.
3. Provinzinlsynode. Nálunk egyházkerületi gyűlés.
4. Generalsynode. Nálunk nemzeti vagy országos zsinat, ha ugyan lesz belőle valami. — Mindezek mellett persze fenállanak a királyi konzisztoriumok is. —

Megjegyzem, hogy a nemzeti zsinat nevezet jó elő néha külföldön s épen a legujabb időkben is, pl. Helvétzia némelyik kántonában.

Nemzetinek neveztetett mind a budai mind a szathmár-németii zsinat, s ez utóbbi a jövőre nézve is fentartja a synodus nationalis nevezetet, mint amely a legfőbb, országos egyházi hatóságot jelenti. Mindemellett is, részemről egy cseppet sem bánom, ha a nemzetit végképen elhagyjuk, hanem emlitünk csak országost, vagy más ennél jobbat.

Azon nyólc régibb tartomány, amelyről az elől emlitett könyv cimlapja szól, a következő: Preussen, Brandenburg, Pommern, Posen, Schlesien, Sachsen, Westfalen, Rhein provinz. Ámde, s ezt jegyezzük meg most jól, az egyházalkotmánynak emlitett fokozataiból, mind a nyólc provinciára csupán a negyedik fokozat, t. i. Generalsynode tartozik, az alkotmány többi azaz legnagyobb része pedig, t. i. a gyülekezetek, megyék s kerületek szervezetére vonatkozó törvények, csak a hat első tartományra érvényesek, Wesztfaliára és a Rajna-tartományra épen nem, mert ezeknek különleges szervezete folyvást fenhagyatott. Ebből látni való, hogy az elől emlitett könyv cimét nem szabatosan tette fel az, aki azt sajtó alá rendezte, mert a Gemeinde s a Kreis és Provinzial-Synodalwesen, nem a nyólc, hanem csak hat első tartományra tartozik. Ezért említék én is, hogy mellékesen megjegyezem, a konventhez benyujtott tiszántuli javaslat egyik pontjában hat tartományt, és pedig anyival inkább, mert nekem az ott szóban forgott dolog természeténél fogva, egyenesen okom volt arra, hogy a 7-dik és 8-dik tartománynak, vagyis Westfalennek és Rheinprovinznak különleges alkotmányát, külön felemlitsem.

Az is nagyon érdekes még, hogy magában az emlitett hat tartományban is, az egyes gyülekezetekre vonatkozó szervezeti törvények nem érvényesek:

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

1. azon francia református gyülekezetekben, amelyekben, a discipline des eglises reformées de France szerénti presbyterium már létezik;
2. azon gyülekezetekben, melyeknek királyilag szentesitett külön alkotmányuk van;
3. a poseni református gyülekezetekben;
4. a katonai és intézeti egyházközségekben.

Mindezekből már, az a legközelebbi tanulság reánk magyar reformátusokra nézve az, hogy nem kell amiatt aggódnunk, fenakadnunk és késlekednünk, ha Erdély a maga különleges alkotmányát, egyelőre minden lényeges ponton fentartja. Kár lenne valami erkölcsi nyomáshoz, vagy eröltetéshez nyulni e tekintetben. Néhány évtized mulva, az idők fejleménye csendesen létre fogja hozni a szükséges öszhangzatot. Peragit tranquilla potestas quod violenta nequit.

Bericht über die General-Synode an die evang. Gemeinden. Von H. v. d. Goltz. Leipzig. 1876. Kis 8 r. 55 l.

Érdekes tartalmu rövid jelentés ez, a poroszországi evangélikusok azon egyetemes vagy közzsinatáról; amelynek főtárgya az egyházalkotmánynak országos zsinattal való betetőzése vala. A zsinat 1875. november 24. nyittatott meg, s következő dec. 18-án már teljesen befejezte munkáját. Tárgyalásai pedig egy 816 lapra menő vastag kötetet betöltenek. Itt az előmunkálatokat az egyházi főtanács végezte, vagy végeztette. Ha az előmunkálatok nálunk is kellően elkészitve és irodalmilag megvitatva lesznek, egy hónap alatt a következő ref. zsinat is épen ugy befejezheti a maga működését, mint egykor a budai.

Szerkesztői jelentés és kérelem.

Több tekintetben célszerűnek tartom, teljes tisztelettel jó előre kijelenteni, hogy e folyóirat szerkesztésétől és kiadásától, a jövő 1878-dik év végével végképen vissza fogok lépni.

Hogy lesz-e valaki, aki ugy lépjen az én szerkesztői és kiadói helyemre, hogy továbbra is fentartsa e folyóirat nevét, alapelveit, irányzatát és szerkezetét, — azt nem tudom, s megvallom, hogy e felett nem is aggódom. Egy percre sem bánt azon hiu óhajtás, hogy a Figyelmező neve s annak homlokán az enyém, talán „Uj folyam“ vagy más eféle cimpótlék mellett, még ezentul is minél tovább figuráljon; sőt azt óhajtom inkább, hogy tőlem s e folyóirattól merőben függetlenül alapitson s tartson fen valaki egy magyar protestáns tudományos folyóiratot, a Figyelmező neve és emlékezete pedig, a jövő év végével merüljön le mindenestől az elfeledtetés tengerébe.

Megvallom, azt szerettem vólna, hogy ez, már a most muló év végével megtörténjék. Azonban, azon sajátlagos célokhoz képest, amelyeknek érdekében én e folyóiratot alapitani s eddig fentartani erkölcsi-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

leg kényszerülve vóltam, vannak még, habár csak mintegy pótlékul is, némi kis elmondani valóim. E mellett, s ez a fő, közbejött a **zsinattartásnak** rendkivüli fontosságu ügye is. Ettől visszalépni, vagy magunkat visszanyomatni engedni, felette nagy romlás és szégyen lenne. Megelőztek már bennünket országos rendezettség tekintetében még izraelita honfitársaink is; mert azoknak már tiz év ólta van, királyig szentesitett országos szervezetök. Az ily egységes országos szervezkedésre nézve pedig, nekünk sincs szükségünk arra, hogy a hazai törvényhozásnak, a vallásügyben még hátralévő s különben is nagyon bizonytalan értékü és idejü intézkedéseit bevárjuk. Sőt miként minden tekintetben, ugy épen a hazai törvényhozásra vonatkozólag is, sokkal nagyobb sikerrel munkálhatja egyházunk a maga saját javát, ha királyilag szentesitett egységes egyházszervezettel bir, mint a nélkül.

Ha pedig azt akarjuk, hogy az a zsinat nem sokára létrejöjjön, s legalább a szervezés munkáját rövid idő alatt s ennélfogva kellő költségkiméléssel is, sikeresen elvégezhesse: akkor, a munkának tetemes nagy részét, még a zsinat megnyilása előtt, nyilvános irodalmi téren kellene elvégeznünk azáltal, hogy minden lényeges pontra és vitás kérdésre nézve, egymást felvilágositsuk, s hacsak lehet megállapodásra jussunk azok felett, hogy igy magán a zsinaton már, hosszadalmas elmélkedésekkel, cáfolatokkal és kacskaringós cifra szónoklatokkal minél kevesebb ember vesztegesse a drága időt. — Csekély véleményem szerént, magokat azon javaslatokat is, amelyeket a legközelebbi konvent végével megalakult bizottságok előadói, vagy más kiküldött egyénei fognak készitени, mindjárt létre jövetelök után, indokolásaikkal együtt ki kellene nyomatni s igy közölni azt, mind a bizottsági s konventi tagokkal, mind az egész olvasó közönséggel, hogy minél elébb s minél többen hozzá szólhassanak a dologhoz.

Imé, kiválóan ezen érdekből történik tehát, hogy e folyóirat a jövő évben még fen fog állani, hogy t. i. a fenforgó nagyfontosságu és vajha minél elébb elintézhető ügyben szolgálhasson ez, egyik közlönyül azok számára, akik netalán igénybe akarják venni.

Mindezek alapján, szabad legyen végre két kérést, illetőleg óhajtást nyilvánitanom.

Az első az, hogy vajha azok, akik tanulmányok s irodalmi működések által szokták előmozditani egyházunk közjavát, — legalább mostanában, gondjaik s működéseik fő tárgyává, kiváló mértékben az egyházalkotmány ügyét tennék, és pedig nem anyira általános elméleti, mint az épen most fenforgó tényleges szükségre tekintő gyakorlati szempontból. Nem pium desideriumokra, merengésekre, elvont fejtegetésekre és más efélékre, hanem szabatosan formulázott egyházalkotmányi és fegyelmi törvénytervekre és

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

ezeknek minél kimeritőbb indokolásaira vagyon most szükség. Ezekben az indokolásokban aztán, ki lehet tüntetni, már ha csakugyan kell, a legkegyesebb érzelmeket épen ugy, mint a legmélyebbre ható tudományosságot, vagy más eféléket.

Másik kérésem az, hogy a tisztelt olvasó, miként eddig szives vólt, ugy a most következő évben is, legyen kegyes elnézni e folyóirat hibáit és gyarlóságait. Én ugyan részemről lelkemből óhajtom s csekély tehetségem szerént erélyesen munkálni is fogom azt, hogy e folyóirat utolsó évi folyama legyen méltó a megelözőkhöz, sőt mulja felyül azokat minden tekintetben. Ha azonban bármi balsors, vagy általában a körülmények miatt, akár a tartalomra és terjedelemre, akár a megjelenési pontosságra nézve, az utolsó évi füzetek néha fogyatkozást mutatnának, — kérem, legyen szíves azt elnézni a tisztelt olvasó!

Boldog uj évet!

Debrecen, 1877. December.

Révész Imre.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429